

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

**ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ ЗСО**

Виконала студентка VI курсу групи УМ-61
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
Пукало Софія Миколаївна
Керівник – канд. пед. наук, доц.
Павлюк Наталія Петрівна
Рецензент – докт. пед. наук, проф.
Вітюк Валентина Володимирівна

Рівне – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3-6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ	7
1.1. Загальна характеристика методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО.....	7-11
1.2. Види інноваційних методів навчання.....	13-16
1.3. Особливості застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови в старших школах.....	16-18
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	18-19
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМ, ПІДРУЧНИКІВ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	20
2.1. Вимоги до підручників з української мови старшої школи.....	20-38
2.2. Аналіз програм із української мови в старшій школі.....	38-51
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	51-53
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	54
3.1. Характеристика експериментальної роботи, її мета та завдання.....	54-55
3.2. Спостереження за ходом експерименту.....	55-59
3.3. Результати педагогічного експерименту.....	59-78
ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	78-79
ВИСНОВКИ	79-80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81-87

ВСТУП

Нині реформування освіти в Україні, що спрямоване, передусім, на розвиток всебічно розвиненої особистості, спроможної на соціальну адаптацію і репрезентацію засобами рідної мови, знайшло свій відбиток у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової й повної освіти, концепціях мовної освіти та шкільних програмах.

Із підвищенням державних вимог до оновленої школи переосмислюється й роль учителя в цьому навчально-виховному процесі, що потребує від фахівця не тільки теоретичних знань, а й високої професійної компетенції, педагогічної майстерності, творчої співпраці з вихованцями, особистісно-орієнтованого навчання, інновацій у викладанні мови.

Традиційно освіта розглядається як засвоєння учнями певних знань, умінь, навичок, зумовлених Державними стандартами та програмами з того чи іншого навчального предмету. Сьогодні виникає гостра необхідність проаналізувати фактори, що негативно впливають на підвищення якості освіти та формування життєздатної та конкурентоспроможної особистості. Адже сучасний світ складний, тож дитині вже не достатньо знань, якими вона володіє. Учня необхідно навчити використовувати ці знання. Тому тільки у взаємодії знань та умінь, сучасна дитина не тільки знайде своє місце в цьому світі, а ще зможе творити долю власної держави. Для цього учень сучасної школи повинен володіти певними якостями:

- гнучко адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях;
- самостійно та критично мислити;
- уміти бачити проблему, знаходити шляхи раціонального її вирішення;
- усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в реаліях життя;
- бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- грамотно працювати з інформацією (уміти збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення, давати аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем);

- бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, легко запобігати та вміти виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;

- уміти самостійно працювати над розвитком особистої моральності, інтелекту, культурного рівня.

Звідси випливає мета нашого дослідження, що полягає в розкритті основних засад методики роботи з науково-навчальними текстами в старших класах ЗЗСО шляхом впровадження інноваційних методів. Поняття «інновація» ввелось в активний лексичний обіг у кінці XIX століття в працях дослідників-техніків і означало щось нове. Поступово зміст слова розширився і його стали вживати в інших сферах.

Так, наприклад, на початку 90-х років XX століття в Україні слово «інновація» вживалося в мовознавстві як «нове явище в мові [2, с. 324] (інновації в лексиці, морфологічні інновації), освіті, науці, техніці. Інноватика детально розглядалася в працях А.Алексюка, Л.Даниленко, І.Зазюна, О.Пехоти, П.Сікорського, С.Сисоєвої, Н.Юсуфбекової.

Мета наукового дослідження полягає в теоретичному аналізі та практичному застосуванні інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО.

Об'єктом дослідження є інноваційні методи викладання української мови.

Предмет наукового дослідження – це особливості застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО.

Для досягнення мети необхідно було вирішити такі **завдання**:

- запропонувати загальну характеристику методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО;

- класифікувати інноваційні методи навчання;

- виділити особливості застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови в старших класах ЗЗСО;
- назвати вимоги до підручників старшої школи;
- здійснити аналіз програм із української мови в старшій школі;
- визначити мету та завдання експериментальної роботи;
- проаналізувати результати педагогічного експерименту.

Розв’язання поставлених завдань зумовило вибір і використання таких **методів:**

- загальнонаукові: аналіз і синтез лінгвістичної, педагогічної, методичної літератури з теми дослідження;
- емпіричних: спостереження й аналіз уроків з української мови в старших класах ЗЗСО, бесіди з учнями.

Теоретичне значення роботи полягає в розгляді інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО, які можуть покращити результати навчання старшокласників, сприяти розробці нових методичних матеріалів для вчителів української мови; у забезпеченні підґрунтя для подальшого впровадження інновацій в освітній процес.

Практичне значення роботи виявляється в тому, що результати проведеного дослідження можуть бути застосовані у процесі навчання української мови в старших класах ЗЗСО.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні особливостей застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 87 сторінок. Основний зміст – 80 сторінок. Список літератури нараховує 63 джерела.

Апробація роботи була здійснена у статтях: «Інноваційні методи навчання української мови в ЗЗСО», «Інноваційні методи навчання української мови в основній школі», на онлайн-конференції «Лінгвістичні студії молодих

дослідників» (23 травня 2023 року, м. Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference «Scientists and existing problems of human development»» (14-17 листопада 2023 р., Загреб, Хорватія). Обговорення окремих розділів та роботи в цілому здійснювалось на засіданнях кафедри стилістики і культури української мови: №8 від 24 травня 2023 року, №10 від 29 червня 2023 року, №13 від 05 жовтня 2023 року, № 14 від 7 листопада 2023 року.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

1.1. Загальна характеристика методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО

Стрімкий прогрес глобалізованого цифрового суспільства й необхідність адаптації в ньому зумовлюють імперативність увідповіднення системи освіти новим реаліям, запитам і тенденціям на основі переосмислення доробку визначних діячів методичної науки, потребу упорядкувати, систематизувати й модернізувати напрацьовані теорією і практикою методи навчання, що зазнають якісних і кількісних змін в умовах компетентнізації освіти, оновлюються, удосконалюються [5, с. 1]. Актуальність проблеми підсилюється такими чинниками як: нагромадження нової інформації, зміна структури, розвиток, диференціація та інтеграція наукового знання і потреба збалансувати цифровий і гуманітарний складники освіти; радикальна трансформація запитів покоління центеніалів; посилення вимог до особистісних якостей випускників, життєва потреба в опануванні ними сучасних комунікаційних стратегій; різноманітність і непередбачуваність конкретних ситуацій навчання тощо. Проблема методів навчання була й залишається предметом зацікавлень українських і закордонних науковців. Різноманітно, безпосередньо й принагідно її досліджували А. Алексюк, В. Андреев, Ю. Бабанський, О. Біляєв, В. Бондар, Н. Бондаренко, Є. Голант, Н. Голуб, С. Гончаренко, О. Горошкіна, М. Данилов, Є. Дмитровський, Б. Єсипов, С. Караман, О. Кучерук, М. Лернер, С. Косянчук, Ю. Мальований, М. Махмутов, В. Мельничайко, В. Онищук, В. Паламарчук, М. Пентилюк, Є. Перовський, П. Підкасистий, І. Підласий, О. Пометун, Л. Попова, М. Поташник, Л. Рожило, М. Скаткін, М. Стельмахович, М. Успенський, Л. Федоренко, І. Хом'як, А. Хуторської,

Г. Щукіна [5, с. 1].

Метод у загальному сенсі – це система прийомів, способів, засобів і форм організації діяльності, спрямована на досягнення певної мети чи результату в навчанні, науці, мистецтві тощо. У контексті навчання метод – це встановлені правила й способи, які вчителі та учні використовують для досягнення навчальних цілей.

Класично метод визначається як «спосіб упорядкованої взаємозв'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованої на досягнення цілей і реалізацію змісту освіти», акцентуючи двоєдину спільну діяльність педагога й здобувачів освіти у процесі навчання, яка включає, з одного боку, викладання вчителя, і, з другого, – учіння учня. В уточненій версії метод розглядають як спосіб роботи, що охоплює всю її й застосовується для з'ясування суті питання, розкриття змісту матеріалу, тоді як прийом придатний лише для окремих дій [5, с. 1].

Розроблено розлогу класифікацію методів за двома десятками критеріїв, зокрема таких як рівень застосування (загальні й специфічні); форма навчальної діяльності (групові, індивідуальні, колективні); ефективність (продуктивні, непродуктивні); співвідношення активності вчителя й учнів (активні, пасивні, інтерактивні); новизна (традиційні, інноваційні); джерело і спосіб передачі знань (словесні, наочні, практичні, інформаційно-комунікаційні); компетентнісно-цільове призначення (методи формування ключових компетентностей, методи формування мовної компетентності) [5, с. 2].

В основі створення сучасних методів навчання української мови в старших класах варто враховувати [5, с. 3]:

1) актуальність мовних знань учнів, оскільки українська мова – це державна мова, оволодіння якою є ключовим у ході ідентичності кожного громадянина України; осмислення актуальності допоможе вчителям покращити якість навчання з мови та підготувати молоде покоління до ефективної комунікації;

2) розвиток комунікативних навичок учнів, із урахуванням того, що сучасний світ вимагає від школярів не лише розуміння мови, але й здатності

ефективно використовувати її в процесі спілкування: навчання мови має орієнтуватися на розвиток комунікативних навичок, усного та писемного мовлення;

3) застосування інформаційних технологій, як засобу навчання, таких як комп'ютери та мобільні пристрої, слугуватиме тому, що процес перебування на уроках української мови стане більш цікавим та ефективним: електронні ресурси, мобільні додатки та онлайн-платформи можуть допомогти учням вивчати українську мову в більш доступний та інтерактивний спосіб, а використання інноваційних засобів навчання в свою чергу сприятиме виникненню нових методів;

4) розвиток критичного мислення учнів у процесі навчання української мови;

5) підготовку до інтернаціональної комунікації, оскільки українська мова стає все більш важливою для спілкування на міжнародному рівні; оновлення системи навчання мови допоможе підготувати учнів до міжнародного обміну та співпраці.

Тому важливим питанням на сучасному етапі розвитку суспільства стає впровадження вчителями української мови інноваційних методів навчання в основній школі.

Інноваційні методи – це методи, що передбачають зростання ролі учня в навчальному процесі, зміщення центру (фокусу) навчального процесу від вчителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального навчального процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ [6].

Існує певна різниця між традиційними та інноваційними методами навчання української мови. Варто зазначити деякі ключові відмінності між ними.

Традиційні методи:

- зазвичай базуються на класичних відносинах підручників і навчальних

матеріалів;

- фокусуються на лінгвістичних аспектах мови;
- надають пріоритет усному та писемному вивченню мови;
- може бути більш формальним та структурованим у підході до навчання.

Інноваційні методи:

- використовують сучасні технології та методи навчання;
- зазвичай підкреслюють комунікативний аспект, спрямований на спілкування та розуміння мови в реальних ситуаціях;
- використовують ігри, відео, аудіо та інтерактивні ресурси навчання;
- можуть бути менш формальними й більш орієнтованими на практичне використання мови.

Обидва методи мають свої переваги та недоліки, вибір між ними залежатиме від особистого вибору та цілей учителя. Традиційний метод може бути корисним для тих, хто вивчає граматику, тоді, як інноваційні методи підходять для тих, хто більше акцентує на спілкуванні та практичному використанні мови. Добір відповідного методу залежить від стилю роботи вчителя та потреб учнів.

Отже, методи навчання української мови в старших класах загальноосвітніх закладів середньої освіти (ЗЗСО) на сучасному етапі можуть бути різноманітними та базуватись на відповідних підходах до викладання української мови.

Комунікативний підхід. Значний акцент робиться на розвиток комунікативних навичок учнів. Учні навчаються висловлювати свої думки, аргументувати свою думку та вести діалоги. Основні різновиди комунікативних вправ – це рольові ігри, дискусії та проєкти, що сприяють розвитку навичок мовлення (О.А. Кучерук) [25].

Інтерактивний підхід. Використання інтерактивного підходу сприяє залученню учнів до активної участі в процесі навчання з допомогою відповідних методів: робота в парах або групах, обговорення текстів та

виконання спільних завдань. Такі методи сприяють зростанню мотивації учнів і підвищенню їхньої зацікавленості у вивченні мови (М.І. Пентилюк) [37].

Інтерактивне читання. Особлива увага приділяється розвитку навичок читання. Учні вивчають стратегії розуміння тексту, вчать аналізувати інформацію та робити висновки. Інтерактивні методи читання можуть включати укладання запитань до тексту, обговорення інтерпретацій та обмін думками (К.М. Плиско) [48].

Творчий підхід. Учитель спонукає учнів до творчого мислення та вираження своїх ідей. Окремі з них: написання власних оповідань, створення поезій, складання діалогів або створення презентацій. Це стимулює розвиток в учнів мовленнєвої культури та уяву (І.С. Олійник) [32].

Завдяки розвитку інформаційних технологій у навчанні української мови вчителі використовують сучасні технології, як засіб навчання, комп'ютерні програми, мультимедійні матеріали, відео та аудіо ресурси, що допомагають зробити процес навчання більш цікавим та доступним для учнів і є підґрунтям для створення низки інноваційних методів (М.М. Наумчук) [41].

Загальна характеристика методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО передбачає їх поєднання з метою розвитку комунікативних, читацьких, письмових та мовленнєвих навичок учнів. При цьому враховується індивідуальний підхід до кожного учня та його потреби у вивченні мови.

Отже застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах загальноосвітніх шкіл може сприяти покращенню рівня засвоєння мовних і мовленнєвих компетенцій учнями та підсиленню їх мотивації до навчання.

Зазначимо основні інноваційні методи, які бажано впроваджувати на уроках вивчення української мови.

Інтерактивні вправи. За завданням можуть бути схожі вправи до традиційних, та спосіб їх використання – інший. Вжити чи виконати інтерактивну вправу можливо за допомогою інтернет-сайтів [4].

Віртуальні екскурсії. Організація віртуальних екскурсій до музеїв,

бібліотек, місць, пов'язаних із визначенням місцями, де учні можуть дізнатися більше про історію та культуру України [26].

Проектні методи. Надання дозволу учням обирати теми для дослідження та створення проєктів, пов'язаних із українською мовою: написання власних творів, створення мовних журналів або навіть власних веб-сайтів чи блогів [30].

Рольові ігри. Можливість учням грати ролі під час вивчення різних мовних тем, обігруючи життєві ситуації – це запорука покращення їх розуміння життя та розвитку креативності. При цьому мета гри повинна бути сформульована настільки чітко, щоб слугувати орієнтиром не тільки вчителям, а й усім учасникам гри [52].

Колаборативні проєкти. Сприяння співпраці між учнями в моменти спільного розгляду та аналізу творів, обговорення ідей та вирішення мовних завдань, як зазначає О.І. Єгорова [16].

Використання сучасної літератури. Вивчення тем з української мови на основі розгляду текстів із сучасної української літератури та журналістики допоможе учням краще розуміти сучасну мову та культурні й національні особливості. Відомий американський лінгвіст та професор педагогіки Стефан Крашен зокрема акцентує увагу на важливості вивчення мови через доступ до комунікаційних матеріалів, що переважно є текстами сучасної літератури [57]. У свою чергу австралійський лінгводидакт Девід Ньюмен також активно працює над розвитком інноваційного методу – використання сучасного текстового матеріалу [13].

Метод «портфоліо». Замість традиційних тестів, варто використовувати портфоліо, з допомогою якого учні мають змогу представити свої досягнення та творчі роботи з української мови [49].

Застосування інноваційних методів може зробити процес навчання української мови в старших класах більш цікавим та ефективним, сприяючи покращенню мовних навичок учнів та їх розвитку як індивідів.

1.2. Види інноваційних методів навчання

Існує безліч інноваційних методів навчання, які впроваджуються для поліпшення ефективності освіти.

До того ж: використання комп'ютерів, планшетів, смартфонів та інших технологічних пристроїв дозволяє створювати інтерактивні навчальні матеріали, віртуальні лабораторії, спеціалізовані програми та інші інструменти, які залучають учнів до процесу навчання й покращують засвоєння мовного матеріалу (М.М. Наумчук, М.І. Пентилюк).

На думку науковців (Н.М. Голуб, К. Галіцин, Л.М. Дяченко, Н.М. Остапенко, В.В. Шляхової) можна зазначити такі методи [59].

Застосування гейміфікації. Це метод полягає в тому, щоб навчання було подібним до гри, із використанням елементів змагання, досягнень, рівнів і нагород. Гейміфікація стимулює мотивацію й захоплення учнів мовним матеріалом, що сприяє кращому засвоєнню теми.

Застосування проектного методу. Учні залучаються до роботи над реальними або фантазійними проектами, що вимагають дослідження, творчості та розвитку навичок розв'язування проблем. Цей метод активно включає учнів у процес навчання, розвиває їх критичне мислення та сприяє співпраці.

Дослідницькі та інтерактивні методи на уроках української мови в старших класах. Потрібно впроваджувати під час міні лекцій, семінарів, колоквіумів, написанні творчих робіт, самостійному вивченні навчальної літератури (основної і додаткової), моделюванні ситуацій, проведенні диспутів, групової роботи, рольових ігор, керуванні дослідженнями, проектами тощо.

Активні методи навчання. Евристичне спостереження, порівняння, конструювання, моделювання, смислове бачення, символічне бачення, метод творчої реалізації тощо.

Метод програмування та алгоритм. Використання програмування на сучасному етапі вивчення мови може допомагати автоматизувати процеси

роботи в класі. Творення мовних проєктів в мобільних додатках, комп'ютері розширює творчі можливості учнів та дає змогу їм застосовувати отримані знання на практиці.

Методи самостійного вивчення учнями навчального матеріалу. Сюди можна віднести самостійну роботу з електронними підручниками, онлайн-ресурсами.

Доповнити зазначені методи варто іншою класифікацією, яку пропонує З.П. Бакум [2].

Інтерактивні вправи. Використання інтерактивних завдань, таких як групові обговорення, дебати, рольові ігри, допомагає залучити учнів до активного процесу вивчення української мови.

Метод роботи з текстами різних жанрів. Використання різних типів текстів, таких як поезія, проза, статті та інші, допомагає розвивати різні мовні навички. Цей метод є традиційним, але включення в роботу на уроці проєктів або завдань із відео, аудіо дозволяють учням застосовувати отримані знання більш творчо.

Порівняльне мовознавство. Дослідження подібностей та відмінностей між українською мовою та іншими мовами може збагатити мовний досвід учнів на основі застосування інтерактивних методів, таких як групові дискусії, колективне створення порівняльних аналізів тощо, а також із використанням онлайн-ресурсів, доступом до електронних носіїв.

Метод роботи з автентичними матеріалами. Використання сучасних текстів із засобів масової інформації, літературні твори, що взяті з інтернетресурсів, допоможуть учням адаптуватися до реального спілкування та розуміння сучасної мови.

Застосування мовленнєвих ситуацій. Створення позицій із застосуванням цифрових технологій, віртуальних чи інтерактивних мовленнєвих ситуацій, у яких учні можуть спілкуватися українською мовою, переносити такі історії в реальні життєві ситуації (наприклад, рольові ігри або імітація відвідування ресторану чи лікаря), допоможе розвивати практичні навички мовлення.

Лінгвістичні ігри. Вивчення мовного матеріалу на основі різних ігор. Наприклад, укладання вірша з елементами повторення морфології (*На (дорога, що сполучає різні населені пункти і веде кудись – М. в., мн.) (видавати різноманітні звуки, що зливаються в незлагоджене звучання – недок. вид, теп. час, 3 ос. мн.)...*).

Отже використання інноваційних методів навчання української мови дає змогу зробити навчальний процес більш цікавим, практичним та ефективним для учнів старшої школи ЗЗСО. Застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах вимагає комплексного підходу й урахування різних аспектів, принципів навчання та розвитку учнів.

Основні теоретичні принципи цього процесу включають:

- застосування активного навчання: сприяє залученню учнів до навчального процесу (групова робота, дискусії, проекти, використання інтерактивних методів, таких як графічні організатори тощо);

- розвиток мовних навичок: акцент на розвитку всіх мовних навичок;

- читання, письмо, говоріння і слухання, а застосування інноваційних підходів, таких як використання мультимедійних ресурсів, онлайн-платформ та ігор, допомагає покращити ці навички;

- оцінку та звітність: розробка інноваційних методів оцінки навчальних досягнень учнів (портфоліо, проекти, практичні завдання, усні та письмові підсумкові контрольні роботи), завдяки чому вчителі можуть отримувати більш об'єктивну інформацію про рівень засвоєння матеріалу;

- культуру комунікації: розвиток навичок комунікації, які допомагають учням спілкуватися, аргументувати свої думки та виражати інтерес до мови (дискусії, рольові ігри, виступи тощо);

- індивідуалізацію навчання: застосування інноваційних методів дозволяє кожному учню розвиватися власним темпом та вибирати спосіб навчання, який йому найбільше відповідає (індивідуалізовані завдання, навчальні плани);

– використання технологій (комп'ютери, планшети, програми для навчання мови, відеоуроки, мобільні додатки й соціальні мережі) є потужними інструментами для навчання української мови в старших класах;

– підтримку вчителів: можливість професійного розвитку та підтримка для впровадження інноваційних методів навчання (спеціалізовані семінари, курси та консультації).

Загалом, інноваційні методи навчання в старших класах сприяють покращенню рівня засвоєння матеріалу та розвитку ключових навичок учнів, що важливо для їхнього успішного майбутнього.

1.3. Особливості застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови

Застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови може покращити ефективність навчання учнів старших класах та зробити уроки більш цікавими. Тому варто зауважити, що впровадження інноваційних методів на уроках української мови дає змогу учням якісно вчитися.

Важливо враховувати, що інноваційні методи навчання повинні бути адаптовані до конкретних потреб і можливостей учнів та відповідати меті навчання. Змішане навчання, адаптивні підходи та активна взаємодія з учнями допомагають досягти найкращих результатів на уроках української мови.

Застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови може значно покращити якість освіти і осучаснити навчання до потреб сьогодення. Ось деякі особливості використання інноваційних методів на уроках української мови, які пропонує Л.М. Калініна [18]:

Інтерактивність. Використання інтерактивних дошок, онлайн-платформ і програм для навчання (наприклад, Kahoot!, Quizlet) дозволяє створити уроки, під час яких учні можуть активно брати участь, відповідати на питання,

вирішувати завдання і отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

Відео- та аудіоматеріали. Використання відео- та аудіофайлів із носіями мови, фільми, документальні стрічки та музичні композиції можуть полегшити процес вивчення української мови та допомогти учням старших класів розібратися в мовній акустиці та вимові.

Мобільні додатки. Мобільні додатки для навчання української мови, такі як Duolingo, Memrise або RosettaStone, можуть бути корисними для самостійного вивчення теорії мови й для узагальнення практичних навичок учнів у будь-якому місці й часі.

Соціальні медіа. Учителі можуть створювати групи на соціальних медіа для обговорення та обміну матеріалами з учнями старших класів ЗЗСО. Це може формувати додатковий мотиваційний фактор для навчання української мови.

Онлайн-ресурси та блоги. Учителі можуть використовувати різноманітні онлайн-ресурси, такі як веб-сайти, блоги, форуми й віртуальні бібліотеки для надання додаткової інформації і завдань для учнів старших класів ЗЗСО.

Гейміфікація. Застосування елементів гейміфікації (наприклад, балів, досягнень, лідербордів) може мотивувати учнів старших класів брати активну участь у процесі навчання.

Штучний інтелект та інші технології. Використання штучного інтелекту може допомогти вчителям відстежувати прогрес навчання учнів і рекомендувати індивідуальні завдання для покращення навичок.

Віртуальна реальність і розширена реальність. Використання VR і AR створює іммерсивні навчальні досвіди, де учні можуть взаємодіяти з мовою у віртуальному середовищі.

Онлайн-колаборація. Застосування інноваційних інструментів для онлайн-колаборації дозволяє учням спільно працювати над проектами і завданнями, навіть якщо вони знаходяться в різних місцях.

Загалом, інноваційні методи покращує навчання української мови, допомагає їм отримувати глибше розуміння мови і покращувати свої навички.

Застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах загальноосвітніх шкіл може вдосконалити якість освіти та підготовку учнів до ефективного використання мови в різних сферах життя.

ВИСНОВКИ ДО 1 ПОЗДІЛУ

Отже, поряд із традиційними методами навчання варто використовувати й інноваційні.

Інноваційні методи – це методи, що передбачають зростання в навчальному процесі ролі учня, фокусація (зміщення центру) навчального процесу від вчителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації процесу індивідуального навчання; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ.

Основні інноваційні методи, які бажано впроваджувати на уроках вивчення української мови – це використання інтерактивних методів, віртуальні екскурсії, проєктні методи, графічні організатори, рольові ігри, колаборативні проєкти, використання сучасної літератури, застосування гейміфікації, інвертований клас, застосування мовленнєвих ситуацій, активні методи навчання, метод програмування та алгоритм, порівняльне мовознавство.

Застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО вимагає комплексного підходу та врахування різних аспектів, принципів навчання старшокласників сучасної української школи.

Основні теоретичні принципи цього процесу включають: застосування активного навчання; розвиток мовних навичок; читання, письмо, говоріння і слухання з урахуванням мультимедійних ресурсів, онлайн-платформи та ігри, які допомагають покращити мовні та мовленнєві компетенції; оцінку та звітність; культуру комунікації; індивідуалізацію навчання; використання технологій (комп'ютери, планшети, програми для навчання мови, відеоуроки,

мобільні додатки й соціальні мережі), що також є потужними інструментами для навчання української мови в старших класах; підтримку вчителів.

Застосування інноваційних методів може зробити процес навчання української мови в старших класах більш цікавим та ефективним, сприяти вдосконаленню мовних навичок старшокласників ЗЗСО та розвитку учнів як індивідів.

Використання сучасних методів із урахуванням їх особливостей та у взаємозв'язку з комп'ютерними програмами та онлайн-ресурсами, стає продуктивним способом підвищення інтерактивності учнів та залучення їх до навчального процесу.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМ, ПІДРУЧНИКІВ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Вимоги до підручників з української мови старшої школи

За визначенням М. Пентилюк зі «Словника української лінгводидактики», підручник – «книга, в якій викладаються основи знань із певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури. Вона має відповідати програмі й завданням певних навчальних закладів, віковим особливостям учнів, привчати їх до самостійної роботи над книгою в класі та вдома, дає змогу закріпити набуті знання, забезпечує систематичне повторення матеріалу» [55]. С. Караман та В. Тихоша акцентують на тому, що підручник – один із найскладніших жанрів навчальної літератури, адже перед авторами стоїть багатоаспектна мета, для здійснення якої потрібно врахувати й пов'язувати в єдине ціле безліч різнорідних вимог – мовних, методичних, соціальних, психологічних, українознавчих тощо [21]. О. Горошкіна наголошує: «Підручник української мови – це теоретико-практичне видання для учнів, цілісна компетентнісно орієнтована система, побудована відповідно до загальнодидактичних принципів навчання, а також з урахуванням лінгводидактичних принципів, насамперед комунікативної спрямованості, діалогізації суб'єктів навчання, соціокультурної відповідності, що забезпечує реалізацію сучасних підходів до навчання української мови, передусім виокремлених у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти – особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного» [9].

Шкільний підручник є засобом управління освітньою діяльністю учнів, що свідчить про пошук ефективних підходів розвитку сучасної освіти, що обумовлює нові вимоги до підручника української мови. Тому особливої актуальності набуває аналіз змісту, структури та моделі навчання української

мови учнів 10–11 класів на основі переваг та методичної цінності сучасних підручників.

На думку С. Карамана та О. Караман, сучасні вимоги до підручника визначаються основним призначенням, яке безпосередньо пов'язане з актуальними цілями сучасної освіти, вимогами чинної програми з предмета, соціальним запитом на творчо мислячу, активну особистість, підготовлену до подальшого професійно орієнтованого навчання [20].

Українська мова відіграє важливу роль у житті українського суспільства і людини, бо завдяки їй особистість не тільки спілкується, займається певною діяльністю, але й орієнтується в широкому інформаційному просторі. Мова є важливим чинником соціально-економічного, науково-технічного, загальнокультурного прогресу і впливає на становлення та розвиток нації, держави, національної гідності та мовнокомунікативної компетентності людини. Сьогодні мовнокомунікативна грамотність набуває соціальної значущості: від уміння спілкуватися залежить не тільки життєвий успіх окремої людини, а й ефективність діяльності колективу й загалом добробут країни.

Випускник ЗЗСО має володіти низкою вмінь і навичок, які дадуть змогу зорієнтуватися в дорослому житті, допоможуть у подальшому навчанні. Тому від школи суспільство очікує розв'язання виховних та навчальних завдань, що сприятиме розвитку компетентної мовної особистості старшокласника. Вагому роль приділяють формуванню вмінь, котрі допоможуть учню старшої школи бути прийнятим у суспільстві, реалізувати себе в різних комунікативних ситуаціях. Саме тому підручник стає інструментом, який допомагає вчителю структурувати свою роботу, адже вчені-лінгводидакти та вчителі-практики створюють сучасні підручники з урахуванням основних принципів його побудови та функцій. Істотною особливістю підручника як жанру навчальної літератури є те, що він виступає носієм певного змісту освіти і засобів забезпечення його засвоєння. Підручник повинен відображати зміст шкільної програми й ті методичні новації, що з'явилися в практиці роботи вчителів.

Підручник «Українська мова (рівень стандарту)» для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автор О. Авраменко) містить рубрику «Спостереження», що передбачає роботу з мовним матеріалом для повторення вивченого в основній школі. До уваги учнів пропонується теоретичний матеріал до кожної теми, типові тести, що позитивно впливає на підготовку до зовнішнього незалежного оцінювання. Обов'язковим елементом є рубрика «Культура слова», що передбачає звернення до електронного супроводу – «Експрес-уроків» (відео). Додатки містять короткий словник колоритної української лексики та наголосів.

Зміст підручника спрямований на засвоєння мовної культури в усій її багатогранності. Учні мають змогу поглибити знання про мовну систему, ознайомившись із нормами сучасної української літературної мови, вивчення яких спрямоване на уникнення учнями лексичних, орфоепічних, орфографічних і морфологічних помилок, вдосконалити навички побудови текстів різних стилів і жанрів мовлення. Велику увагу приділено практичній риториці, опанування основ якої має забезпечити вироблення в учнів навичок виступати публічно. Видання також містить додатковий цікавий та важливий матеріал із мовних тонкощів, подолання суржикових елементів, збагачення словника тощо.

Матеріал підручника розподілено на параграфи (усього – 64), кожен із яких має чітку й типову будову: вправа для спостереження, теоретичні відомості, п'ять тренувальних вправ, інформація з культури мовлення й домашнє завдання. Творчі завдання сприятимуть виробленню текстотворчих умінь і навичок, розвиватимуть ключові компетентності – уміння послуговуватися відповідними мовними ресурсами в різних життєвих ситуаціях. Яскраві ілюстрації, таблиці, матеріали мережі Інтернет (рубрика з логотипом YouTube) робитимуть процес вивчення мови цікавим і захопливим.

Текстовий матеріал до вправ насичено цікавою пізнавальною інформацією з творчого доробку вчених-лінгвістів, письменників, мислителів, що слугуватиме засвоєнню найважливіших здобутків української та світової культури.

Підручник зорієнтовано на різні види роботи – індивідуальну, у парах і групах, під керівництвом учителя й самостійну. Ілюстративний матеріал є додатковим джерелом інформації, креативною складовою підручника. Вправи подаються в порядку зростання складності: від репродуктивних до творчих, які вимагають умінь сприймати, розпізнавати, порівнювати, робити висновки. Є вправи, котрі дібрано для формування культури мовлення, мовленнєвої поведінки, навичок спілкування у різних ситуаціях. Мовленнєва змістова лінія в підручнику представлена низкою завдань і творів, цікавих рольових ігор, які дають змогу старшокласникам розвивати мовлення, вчитися логічно будувати розповідь та формулювати думку.

Згідно із Концепцією Нової української школи, однією із ключових компетентностей, які необхідно сформувати в учнів, є комплексне вміння «навчатися впродовж життя» [22]. Для досягнення позитивного результату варто сприяти виробленню у старшокласників його складової – уміння працювати з підручником, активно використовуючи з цією метою й інтерактивні методи навчання. Упроваджуючи їх у структуру уроку, учитель активізує пізнавальну діяльність учнів, дає їм змогу набути навичок, необхідних для спілкування та співпраці, забезпечує зацікавленість предметом.

У структурі підручника «Українська мова (рівень стандарту)» для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автор О. Авраменко) [62] можна чітко виокремити впровадження інтерактивних методів, що забезпечується виконанням різноманітних вправ.

Одним із інноваційних методів, задіяних у системі вправ підручника, є метод помилок «Упіймай помилку», що полягає у пошуку та виявленні помилок у процесі колективного обговорення. Цей метод сприяє формуванню самоконтролю. Його застосування можна побачити, урізноманітнюючи урок виконанням таких вправ із підручника:

1. Прочитайте фрагмент словника й знайдіть у ньому три помилки.

П

пальма, -и, ж. р.

пальто́, незм., с. р.

перетин, -у, ч. р.

периферія, -ї, ж. р.

перипетія, -ї, ж. р.

перукар, -а, ч. р.

птаство, -а, с. р., збірн., тільки одн.

пустощі, -ів, тільки мн.

2. Знайдіть помилки в уривках пісень і визначте, які норми в них порушено:

1. Я вважав би, що ти білий день без дощу, але сльози на твоєму обличчі.
2. Ми так ховалися від зими вісімнадцять хвилин назад.
3. Наш декаданс виключить світло, в кімнаті залишить ескіз.
4. Мені би мовчати, але ти все знаєш, мені би тікати, але ж ти не даєш.
5. Хочеш – пиши або дзвони, може, й не буде такого, як було, та все ж загляни (С. Вакарчук).
6. З Новим роком і Різдва, я знову повертаюсь додому.
7. Ми познайомились з тобою у вагоні метро, людей напхалося конкретно, як сільодки в відро (А. Кузьменко).
8. Дарувати людям сонця палкі відчу[ц':а] – от така мрія моя (Злата Огневич).
9. Зі мною будеш жити вічно, поверне[ш'а] чи ні (В. Харчишин);

3. Знайдіть лексичні помилки:

1. На концерті звучали лише популярні шлягери.
2. Служба в армії – громадянське доручення кожного чоловіка.
3. У моїй роботі лише одна невірна відповідь.
4. Ми познайомилися з тобою в травні місяці.
5. У тебе сім четвергів на тиждень – не можна так часто змінювати свою думку.
6. Самі смачні кулінарні вироби випікають італійські кулінари.
7. Я завжди пам'ятаю й не забуваю, коли день народження кожного члена моєї родини.
8. Мій тато користується авторитетом серед науковців.
9. Я всю неділю бив байдики, а на вихідних заходився працювати.
10. Я ніколи не приймав участь в учнівській олімпіаді.
11. Можеш розраховувати на нашу фірму: ми маємо кілька вільних вакансій.

4. Розгляньте рекламні матеріали, знайдіть у них помилки й виправте їх.

5. Знайдіть і прокоментуйте випадки порушення чергування у–в, і–й:

Старі фотографії

Здається, що то було так давно,

Коли в руках тримаю цей альбом.

Нам було абсолютно все одно,

Не маючи нічого, мати всьо.

За гроші не купити тільки час,
Він всіх нас методично поділив.
Когось він опустив, когось підняв,
А є такі, на кого взагалі «забив».

Приспів:

Старі фотографії на стіл розклади,
Дитячі історії смішні розкажи.
І справжнім друзям, не забудь,
подзвони,
Бо добре чи зле, з тобою завжди
вони.
...Ми жили всі так, ніби то був сон

І можна бути вічно молодим,
А залишився тільки цей альбом,
А мрії розлетілися, як дим.

Ми грали примітивну музику
Так чесно, що пробила би до сліз.
Чекали, що прийде такий момент,
Коли під ноги впаде цілий світ.

Годинник вперто роки рахував,
І кожен, так як вмів, так і зробив,
І тільки у альбомі всі підряд
Ми будемо такими, як тоді.

А. Кузьменко

6. Яку помилку допущено в назві закладу громадського харчування?

7. Знайдіть помилки в реченнях:

А зараз найбільш гостріша мить! Кравець одним дотиком передає нас Андрієві Ярмоленко! Удар по воротах – гол!

8. Знайдіть і прокоментуйте допущені морфологічні помилки:

Зустрілися біля будинка, зворотній зв'язок, давайте поїдемо, сильна нежить, руде шимпанзе, найменш спокійніший, стукати по вікнам, біжуть, знахідного відмінку, семиста учнів, п'ять кілограм, фольклорних фестивалей, хочать, сім гривнів, у кіні, нашого ліцея.

Цей метод дозволяє тримати в напрузі активізовану увагу учня, привчає учнів не сприймати все на віру, навчає їх тому, що помилки можуть підстерігати будь-де, викликає бажання мати тверді переконання і знання.

Дискутування над поставленими питаннями дає змогу обговорити не тільки те, що і як висловлено, а й якою мірою вдалося виконати, реалізувати комунікативне завдання, тобто наскільки мовний матеріал був ефективним.

Водночас метод дискусії привчає старшокласників до оцінювання не тільки мовлення співрозмовника, а й власного.

У підручнику представлена така система завдань із використанням цього методу:

1. *Поміркуйте, чому в соціальних мережах прижилося запозичене слово лайк, а не власне український відповідник уподобайка.*

2. *Пуристи (борці за чистоту мови) прагнуть максимально очистити своє мовлення від запозичених слів, тому й пропонують власне українські відповідники до неологізмів на зразок: дедлайн – реченець, селфі – самчик, лайк – уподобайка, кавер – переспів, чизкейк – сирник, акаунт – обліковка, брауні – брунатки, пазли – складанка. Як ви ставитеся до таких власне українських відповідників?*

3. *Висловіть свої міркування щодо українських варіантів англійського слова like, яке використовують у соціальних мережах і в SMS-повідомленнях:*

Like – уподобайка, любчик, файник, уподобання, вподобка, вподоба, цяця (дизлайк – бека), любо, плюсик, добре, добрик, подобка, тиць, файно, згода, любик, втішка, здоба;

4. *Поміркуйте над тим, чи хочете ви стати відомою людиною. Розкажіть про всі недоліки й переваги життя публічних людей.*

5. *Нині в Україні деякі батьки записують імена своїх дітей у свідоцтві про народження на російський лад:*

Крістіна, Нікіта, Кіріл, Данііл... Чи природно, на вашу думку, звучать такі імена по батькові?

6. *Спробуйте відстояти свою позицію в полеміці на тему «Чи потрібна в школі форма?», навівши свої переконливі аргументи.*

7. *Визначтеся з роллю в суперечці: ви підтримуєте думку чи спростовуєте її. Поміркуйте над аргументами й прикладами (фактами). Візьміть участь у полеміці, дискусії й диспуті.*

8. *Підготуйтеся в групах до полеміки на одну з тем і візьміть у ній участь:*

Театр чи кіно? Краще жити в місті чи селі? Фаст-фуд чи домашні страви? Без любові життя – не повноцінне; Соціальні мережі – велике благо чи віртуальне щастя?

Такий вид роботи можна використовувати на різних етапах уроків, на уроках розвитку мовлення. Учні вчаться говорити правильно, враховуючи свої наміри та характер комунікативного завдання, слухати один одного, щоб зробити висновки та зрозуміти комуніканта. Як слушно відзначає дослідниця О. Кадикало, дискусія є одним із видів міжособистісного спілкування, а ця діяльність є провідною в сучасному освітньому процесі. Одне з головних значень дискусії – не стільки всебічне і глибоке вирішення проблеми, скільки спонукання учасників замислитися над нею, і тим самим самоздійснити перегляд своїх переконань і уявлень, уточнити й визначити свою позицію, навчитися аргументовано відстоювати власну точку зору й у той же час усвідомлювати право інших мати свій погляд на обговорювану тему, бути індивідуальністю [50]. За допомогою дискусії можна навчити старшокласників логічно викладати свої думки, а найголовніше – дати їм можливість доказово відстоювати свій погляд, у відвертому спорі обґрунтовувати істинність своїх думок, що значно покращує засвоєння та розуміння навчального матеріалу.

У підручнику простежено вправи, котрі уможлиблюють застосування інтерактивного методу «Мікрофон». Наприклад, 1. *Прокоментуйте мінімальний набір найважливішої лексики. Чому її названо «ядерною»?* 2. *Поміркуйте, чи потрібна в цьому слові літера (звук) д, якщо взяти до уваги те, що українська мова милозвучна. Які ще помилки ви помітили?* 3. *Поміркуйте, за яким принципом виділено в тексті речення: Майже кожна людина визначає собі рамки, адже боїться хаосу; Велика проблема в тому, що українці були запрограмовані забути свою історію; Я не маю ні телебачення, ні мобілки, ні Інтернету, ні радіо, але обізнана; Це – тло духу; Я не могла б глянути на себе в дзеркало, якби писала іншою мовою, ніж українською.* 4. *Поміркуйте, чому саме цю поезію вибрано для останньої вправи в підручнику (усно):*

Шукайте цензора в собі.

Він там живе, дрімучий, без гоління.

Він там сидить, як чортик у трубі,

і тихо вилучає вам сумління.

Зсередини, потроху, не за раз.

Все познімає, де яка іконка.

І непомітно вийме вас – із вас.

Залишиться одна лиш оболонка.

Л. Костенко

Такий метод дає можливість кожному озвучувати думку, швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію з вивченої теми. Він сприяє розвитку учнівської впевненості в собі, навичок говоріння та ораторських здібностей, а також допомагає вчителю виявити індивідуальні потреби кожного учня у вдосконаленні мовленнєвих навичок.

Цікавим є метод «Коло ідей», який залучає всіх учнів класу до обговорення проблеми, це метод роботи, в ході якого кожен учень або кожна група виконують одне завдання (складають казку по-новому, обговорюють її, потім вносять пропозиції чи ідеї), наприклад, аналізований підручник пропонує таку вправу: *Придумайте казку, кульмінаційним моментом якої буде зображена на стінописі ситуація (усно).*

«Коло ідей» орієнтоване на формування вмінь працювати в команді, обґрунтовувати власну думку. Метод сприяє розвитку творчого мислення, уміння аналізувати та синтезувати інформацію, а також сприяє активній участі кожного учня в процесі навчання.

Методика проведення «Коло ідей» містить такі етапи:

- учитель ставить дискусійне питання та пропонує обговорити в малих групах його окремі аспекти;
 - здійснюється комплектування гомо- чи гетерогенних груп (з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, рівня їх знань).
- Окреслюється термін обговорення проблеми в групі;

- після того як вичерпався час на обговорення, кожна група пропонує лише один аспект вирішення проблеми, яку обговорювали;
- групи висловлюються по черзі, поки не буде вичерпано всі відповіді;
- під час обговорення теми на дошці фіксується список зазначених ідей;
- коли всі ідеї з вирішення проблеми висловлені, можна звернутися до розгляду проблеми в цілому і підбити підсумки роботи [60].

Метод «Займи позицію» допоможе організувати обговорення чи дискусію із проблемного питання, надасть можливість висловитися кожному, продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію або навіть перейти на іншу в будь-який час, якщо аргументи протилежної сторони були переконливими. Необхідно використовувати дві протилежні думки, які не мають однозначної (правильної) відповіді. У підручнику старшокласникам запропоновано такі вправи із цим інноваційним методом: 1. *Поміркуйте, чому українські підприємці дають своїм закладам громадського харчування переважно іноземні назви. Причиною схилення перед чужоземним, на вашу думку, є рабська психологія власників, їхній комплекс меншовартості чи, може, щось інше? Викладіть свої роздуми письмово (п'ять–сім речень).* 2. *Якому засобу для читання художніх творів ви віддаєте перевагу – електронній чи паперовій книжці?* 3. *Якого погляду щодо порушеної в тексті проблеми ви дотримуетесь?* Такий підхід допомагає з'ясувати, який спектр думок може існувати щодо обговорюваного питання та вчить толерантності й коректності в обговоренні найбільш гострих проблем.

Діяльність учителя щодо реалізації цього методу на уроці така:

1. Розмістити плакати в протилежних кінцях кімнати. На одному з них написати «Згоден (за/так)», на іншому – «Не згоден (проти/ні), на третьому –

«Не визначився (інше)». На плакатах можна викласти протилежні позиції щодо проблеми.

2. Повідомити правила проведення вправи.

3. Після того, як учитель назве тему, учні стають біля відповідного плакату, залежно від їхньої думки з обговорюваної проблеми.

4. Дати кілька хвилин на підготовку до обґрунтування своєї позиції.

5. Вислухати різні точки зору по кілька учасників від кожної позиції (учні обираються довільно, за власним бажанням).

6. Вислухати різні точки зору, запитати чи не змінив хтось із учасників своєї думки, чи не бажає перейти до іншого плакату? Якщо такі учні є, слід попросити їх обґрунтувати причини свого переходу.

7. Попросити учнів назвати найпереконливіші аргументи своєї та протилежної сторони [17].

Надзвичайно цікавим і креативним на уроках української мови є метод «Сенкан», який застосовують на уроках як засіб заохочення учнів. Складаючи сенкан, потрібно дотримуватися певної послідовності: перший рядок – слово для позначення теми, другий – опис теми (2–3 слова), третій – дія, пов'язана з темою, четвертий – фраза з чотирьох і більше слів, п'ятий – лише одне слово.

О. Авраменко у своєму підручнику висвітлює таке використання цього методу, пропонуючи виконання вправи: *Опишіть атмосферу, яка панує на світлині французького фотографа Ф. Пейранна (п'ять–сім речень). Скористайтеся планом.*

План

- 1. Які кольори переважають?*
- 2. Що навіює відчуття тепла та свіжості?*
- 3. Якими ви бачите людей на світлині?*
- 4. З чого видно, що родина щаслива?*
- 5. Яке ваше враження від побаченого?*

Сенкани активно застосовують у навчальному процесі на будь-якому уроці на етапі синтезу та рефлексії для розвитку критичного мислення.

Оскільки сенкан – результативний метод для розвитку різних навичок, варто наголосити на його перевагах, серед яких:

- розвиток мовлення, образного, творчого та критичного мислення;
- удосконалення комунікативних здібностей та вміння коротко формулювати свої думки;
- розвиток та вдосконалення вміння аналізувати, займатися самоаналізом, виокремлювати головне;
- закріплення вивченого матеріалу;
- розширення словникового запасу.

Створення сенкана сприяє не лише поглибленню знань на будь-яку тематику, а й розвиває вміння працювати за певним алгоритмом [63].

Урізноманітнюючи уроки з української мови із застосування цього креативного методу, окрім традиційної роботи із сенканом, можна спробувати й інші види:

1. Складання оповідання, в основі якого готовий сенкан. У тексті потрібно використовувати слова і словосполучення із нього.

2. Редагування готового сенкану, щоб покращити його зміст. Найчастіше тема залишається та сама, заміні підлягають інші складові жанру.

3. Продовження або заповнення пропусків у сенкані. Необхідно проаналізувати вірш та визначити, яких його частин бракує. Наприклад, є вірш, де зазначена тема. За визначальними словами, можна дізнатися, про що йдеться [63].

Актуальним на уроках української мови у старших класах є метод «ПРЕС». Він використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і потрібно зайняти й аргументувати чітко визначену позицію з суспільної проблеми, що обговорюється. Мета застосування цього методу – надання учням можливості під час уроків навчитися формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання, аргументовано в чіткій та стислій формі. Учень має чітко висловити свою позицію щодо певних ситуацій чи подій: *я вважаю, що...* (висловлюють свою думку, пояснюють, у чому

полягає їхній погляд); обґрунтовуючи свою думку, учень користується такими словами: *...тому, що...* (наводять причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку їхньої позиції); старшокласник має послуговуватися фактами *...наприклад...* (наводять факти, які демонструють їхні докази, вони підсилять позицію); на завершальному етапі учень підбиває підсумки: *отже (тому), я вважаю...* (узагальнюють свою думку, роблять висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти їхню позицію).

Автор аналізованого підручника рекомендує такі вправи із застосуванням цього методу:

1. *Доведіть належність кожного фразеологізму до своєї групи: Фразеологічні зрощення: збити з пантелику, ускочити в халепу, притча во язицех. Фразеологічні єдності: пальцем не поворухнути, ложка дьогтю в бочці меду, гнути спину. Фразеологічні сполучення: брати участь, порушити питання, здобути перемогу. Фразеологічні вирази: «Борітеся – поборете!», коней на переправі не міняють, воду решетом не носять.*

2. *Доведіть, що це – текст, назвавши його ознаки й проілюструвавши їх прикладами.*

3. *Визначте принцип правопису виділених літер (слів). Прокоментуйте свій вибір (усно):* Тетяна **Вовк**, дивит**ься**, голодний **вовк**, до**щ**, вок**зал**, порт**рет**, зроблено **по-моєму**, **по моєму** тілу, сон**ний**, **ясень**, спростувати, криворі**зький**, перейма**єшся**, щаслив**ий**, їст**івний**, сук**ня**,товари**ство**, ві**лла**, Буд**да**, со**бі**, студент**ство**, у ді**жці**, зел**ений**, облас**ний**, гад**яцький**, кав'яр**ня**«**Мальва**», ні**жна** **мальва**.

4. *Поміркуйте, у якому словосполученні прикметник має подвоєні літери. Обґрунтуйте свій вибір: Журавлин..ий крик – журавлин..ий сік.*

5. *Прочитайте речення й прокоментуйте написання часток **не** і **ні**:* 1. (Не)думано, (не)гадано забігла в глухомань, де сосни пахнуть ладаном в кадильницяхсвітань. 2. І місячну сонату створив уже Бетховен. І тінь місяцехода вже зорям (не)чужа.3. І я (не)я, і ти мені (не)ти. 4. Такої дивної

отрути я ще (ні)коли не пила. 5. Це, може, навіть і (не) вірші, а квіти, кинуті тобі. 6. Іду в поля. (Ні)кого і (ні)де. Півнеба захід – золото червоне. 7. Всі проти всіх, усі (ні)з ким (не)згодні. Злість рухає людьми, але у бік безодні (Л. Костенко).

6. Поміркуйте, чому в першому запрошенні виділений займенник написано з великої літери, а в другому – з малої.

7. Доведіть, що цей твір за жанром – притча.

8. Доведіть, що розмова цих трьох науковців і письменниці за жанром – дискусія.

9. Доведіть, що учасники дискусії дотримувалися правил ведення суперечки.

10. Доведіть, що ці твори за жанром – байки.

11. Прочитавши матеріал рубрики «До речі...», визначте, який період історії України зображено в наведеному уривку. Обґрунтуйте свій вибір.

12. Хто з героїв найбільш красномовний? Аргументуйте свій вибір.

Доволі поширеною у підручнику О. Авраменка є й технологія ситуативного моделювання. Насамперед поширені такі інтерактивні методи, як розігрування ситуацій у ролях та метод інсценування («Програвання сценки», «Драматизація»). Т. Туркот відзначає: «Мета розігрування ситуацій у ролях полягає у визначенні власного ставлення до конкретної життєвої чи виробничої ситуації, набутті досвіду поведінки в подібній ситуації шляхом виконання «ролі», яка є близькою до реальної ситуації. Цей метод допомагає навчатися через досвід та аналіз почуттів, імітує реальність шляхом «проживання ситуації у ролі», яка дісталася та надає можливість діяти «як насправді» [60]. Тобто старшокласнику пропонується поводитися і розігравати свою роль, моделюючи свою реальну поведінку, якщо це ситуації, в яких він уже побував, або імпровізувати, уявляючи себе в пропонованій ситуації.

У підручнику рекомендовано такі вправи з застосуванням цього методу:

1. Розіграйте одну з мовленнєвих ситуацій у формі діалогу (або полілогу).

Мовленнєві ситуації: 1. Вам треба підійти й познайомитися з телеведучою ТСН Аллою Мазур – членом комісії, яка вибирає талановиту молодь на курси журналістики. Знайдіть тему для розмови (до 2 хв) і справте на телеведучу добре враження. 2. Ваші батьки категорично проти татуювання, а ви дуже хочете викарбувати на своєму плечі малюнок. Знайдіть такі слова, аби переконати батьків, що в татуюванні немає нічого страшного (роль батьків мають виконати противники татуювання з вашого класу).

2. *Складіть текст (одна сторінка) за ситуацією:* Ви випадково стали свідком того, що ваш молодший брат курить зі своїм другом-однокласником. Розкажіть йому про користь здорового способу життя. Проілюструйте свою розповідь прикладом із життя успішної публічної людини.

3. *Попрацюйте над створенням діалогів у парах. Виберіть протилежні стратегії мовленнєвої поведінки, тактики для їхньої реалізації й відповідні мовленнєві вчинки:* Духовні чи матеріальні цінності?; Головне для людини не освіта, а мудрість; Бути публічною людиною складно – краще жити в тіні; Толерантним людям «сідають на голову» – краще бути прямолінійним.

4. *Складіть усний діалог (по шість-сім реплік від кожного учасника) за ситуацією (відповідно до ілюстрації).*

При розігруванні ситуацій в ролях учням старших класів рекомендується:

- чітко дотримуватись своєї ролі;
- намагатись слухати партнерів та викладача;
- не коментувати діяльність інших, перебуваючи в ролі;
- намагатись поставитися до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, чітко аргументуючи свої дії, спираючись на теоретичні знання;
- вийти з ролі по закінченні розігрування ситуації;
- брати участь в аналізі ситуації, не ображаючись на критичні зауваження, а сприймаючи їх як корисні поради [50].

Метод інсценування («Програвання сценки», «Драматизація») дає широкий простір для виявлення в учнів творчих здібностей, самостійності й ініціативи. Драматизуючи, старшокласники опановують мову: розповідають,

декламують, ставлять запитання, відповідають тощо. Це самостійний вид театральної діяльності учнів на уроках української мови, оскільки найчастіше джерелом гри-драматизації є художній літературний твір, зміст якого учні мають відтворити у грі, тому характер ігрової діяльності цілком залежить від змісту художнього твору. Тож драматизування означає розігрування в ролях художнього літературного твору і відтворення характерних рис його героїв зі збереженням послідовності авторського сюжету.

О. Авраменко пропонує такі вправи:

1. *Інсценізуйте уривок, зважаючи на ремарки.*

2. *Інсценізуйте свої діалоги: Духовні чи матеріальні цінності?; Головне для людини не освіта, а мудрість; Бути публічною людиною складно – краще жити в тіні; Толерантним людям «сідають на голову» – краще бути прямолінійним.*

3. *Інсценізуйте суперечку між героями роману Р. Іванчука «Хресна проща». Передайте відповідним тоном, інтонацією, жестами, мімікою настроїв кожного героя.*

Такий різновид вправ (драматизація та інсценування) сприяють кращому запам'ятовуванню художніх творів, що є набутками української та світової спадщини, розвивають виразність і образність мовлення.

Використання методу «Інтерв'ю» передбачає роботу в парах, де кожен ставить запитання, які актуалізують знання із проблеми, що обговорюється. Наступним кроком буде обговорення відповідей на запитання інтерв'ю. В аналізованому підручнику передбачена така вправа із унаочненням цього методу:

Підготуйтеся до інтерв'ю, написавши відповіді на задалегідь підготовлені для вас запитання:

1. *Чому багато молодих людей, ваших ровесників, знаючи про згубний вплив куріння чи вживання спиртних напоїв, усе одно не відмовляються від цих поганих звичок?*

2. *Як ви ставитеся до татуювання?*

3. Як ви розумієте народний вислів: «Гола, боса, зате у вінку»?
4. Охарактеризуйте молоду людину, яка вмовляє батьків (а іноді вимагає в них) купити їй iPhone X, вартість якого становить тримісячний бюджет сім'ї.
5. Коли востаннє ви йшли на компроміс зі своїм сумлінням? Опишіть цю ситуацію.
6. Які людські якості ви найбільше цінуєте?
7. Хто із сучасних українців та іноземців є для вас авторитетом? Чому саме ці люди?
8. Як ви реагуєте в ситуаціях, коли на вас тиснуть батьки або вчителі?
9. Чому найбільше молодих людей нашої країни їдуть здобувати вищу освіту саме до Києва, Харкова, Одеси та Львова?
10. Яке місто України ви вибрали б для навчання, а може, і для постійного проживання? Чому саме це місто? Метод «Інтерв'ю» може стати цікавим та педагогічно ефективним інструментом для розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок старшокласників на уроках української мови.

Використання онлайн-ресурсів на сторінках підручника теж робить навчання старшокласників інтерактивним. Автор аналізованого підручника О. Авраменко сам акцентує на такій інновації, зокрема, на тому, що у виданні інтегровано матеріали мережі Інтернет з експрес-уроками для розвитку мовної компетентності старшокласників.

Така інновація відразу ж помітна у загальній структурі кожного параграфа, адже має спеціальну позначку. Наприклад, автор пропонує урізноманітнити уроки такими вправами із застосуванням мережі Інтернет:

1. Перегляньте експрес-урок «Хто такий мазур?» і визначте тип словника, який пропонує використати ведучий.
2. Перегляньте експрес-урок «Купувати чи купляти?» і розкажіть, про порушення якої норми розповів учитель.
3. Перегляньте експрес-урок «ЛАте чи латЕ?» і законспекуйте його.
4. Перегляньте експрес-урок «Чи є в українській мові слово точка?» і перекажіть його.

5. Перегляньте експрес-урок «Адрес і адреса» і поясніть, у чому полягає відмінність між використаними в темі уроку словами.

6. Перегляньте фрагмент виступу Л. Костенко (2 хв 23 с) і виконайте завдання: А. Які мовленнєві прийоми використала Л. Костенко для утримання уваги аудиторії? Б. Прокоментуйте жести, міміку й позу поетеси під час виступу.

7. Перегляньте експрес-урок «Проїзний чи проїздний?» і знайдіть слово, яке вчитель неправильно наголосив.

8. Перегляньте експрес-урок «Тільки не дивіться в нижню частину екрану» і скажіть, чому автор саме так назвав урок.

9. Перегляньте фрагменти дискусій (1 хв 31 с і 2 хв 10 с) і виконайте завдання: А. Перегляньте фрагменти повторно й занотуйте найцікавіші думки. Б. Хто з учасниць дискусій вам найбільше імпонує? Чим саме? В. Хто з учасниць дискусій не повністю дотримується правил ведення суперечки? У чому це проявляється?

Окрім перегляду інформативних експрес-уроків у мережі Інтернет і відповідних завдань до них, автор пропонує застосування мультимедійних ресурсів (аудіо- та відеоматеріалів тощо) для підготовки домашнього завдання та роботи безпосередньо на уроці:

1. Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про неологізми покликання (посилання), онлайн (наживо), застосунок (додаток), себчик (селфі). Напишіть коментарі щодо правомірності чи неправомірності вживання кожного з цих слів в усному й писемному мовленні.

2. Створіть фотопрезентацію (вісім–десять слайдів) на одну з поданих тем. Підготуйте виступ, використавши фотопрезентацію, мовні прийоми утримання уваги аудиторії, відповідні пози, міміку й жести: 1. Головна вулиця мого села (міста) чи обласного центру; 2. Фауна моєї області; 3. Сім чудес моєї області.

3. *Прослухайте пісні «Там, де ми є» (гурт «Антитіла») і «Чомусь так гірко плакала вона» (О. Пономарьов). Випишіть слова, які виконавці неправильно вимовляють, і затранскрибуйте їх.*

4. *Знайдіть у мережі Інтернет інформацію про п'ять найбільших у світі міст, річок, морів, островів і гірських вершин. Запишіть їхні назви в зошит.*

Використання онлайн-ресурсів, мультимедійних презентацій, відеоматеріалів чи навіть інтерактивних вправ на планшетах або комп'ютерах може робити уроки цікавішими та доступнішими. Сучасні підручники можуть включати в себе QR-коди, посилання на онлайн-ресурси, відео чи аудіоматеріали для поглиблення знань та розвитку мовленнєвих навичок.

Отже, головне в сучасному підручнику – це створення стану співпраці та співтворчості, навчального діалогу, конструювання ситуації вибору. Підручник стає інструментом для вчителя та засобом навчання для учнів. Інноваційні методи навчання спрямовані на розвиток таких здібностей, як-от: здатність бачити проблеми, виявляти суперечності, висувати гіпотези, оригінальні ідеї, аналізувати, інтегрувати, трансформувати й синтезувати інформацію, здійснювати пошук, дослідницьку роботу. Використання інтерактивних методів роботи з підручником допомагає посилити інформативність уроку, поглибити в учнів старшої школи інтерес до навчальної книги, підвищити рівень опанування вміння працювати з підручником як важливої складової ключової компетентності «навчання впродовж життя».

2.2. Аналіз програм із української мови в старшій школі

Мова є одним із найважливіших засобів старшокласників, оскільки вона вербалізує картину світу, чим і стає основою цілісного світогляду кожної особистості. Прикметно, що старша школа підсумовує та узагальнює весь навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу, формує загальнолюдські, зокрема морально-етичні цінності (гідність, чесність,

справедливість, турботу, повагу до життя, до себе та інших людей), компетентності, важливі для сучасної, конкурентноздатної на національному та глобальному ринку праці особистості, її успішної самореалізації в суспільстві.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. пріоритетним напрямком у розвитку освіти є підготовка людей високої освіченості, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння і впровадження наукоємних та інформаційних технологій. У зв'язку із зміною соціальних вимог відбувається переосмислення ролі вчителя у процесі модернізації системи освіти, підвищуються вимоги до нього. Критично-креативна парадигма освіти потребує високої професійної компетентності вчителя, його готовності до педагогічного співробітництва і співтворчості зі своїми учнями, до здійснення особистісно зорієнтованого навчання.

Програма відображає засадничі ідеї Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392), Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 р. № 462), а також концепції «Нова українська школа» [61].

Зважаючи на такі підходи сучасної освіти, як компетентнісний, особистісно орієнтований і діяльнісний, шкільний предмет «Українська мова» є засобом розвитку й соціалізації учнів, становлення їх як особистостей і громадян своєї країни. Здобуті у процесі навчання української мови знання, набуті вміння й навички мають бути опорою, яка дасть учням змогу реалізувати себе в житті, стати носіями культури свого народу, ініціаторами відновлення й збереження найкращих культурних традицій свого народу.

Нові вимоги до рівня освіти і розвитку особистості спричиняють потребу впровадження новітніх методів та технологій навчання, які дозволяють організувати навчальний процес відповідно до потреб суспільства. У сучасному світі високих технологій та інформації, коли з технічної сторони практично все можливо і доступно, ініціативні і мотивовані фахівці є найціннішими

ресурсами суспільства. Відповідно інтерактивні методи та інноваційні технології навчання є тими інструментами навчального процесу, які дозволяють підвищити рівень освіти, сприяють формуванню навичок та вмінь учнів, що будуть ними використані в подальшій професійній діяльності. Провідна мета навчання на основі інновацій – підготувати фахівця, здатного кваліфіковано вирішувати поставлені завдання, орієнтовані на досягнення найвищого результату [6].

Інновації в освіті – це результат творчого пошуку нестандартних рішень різних педагогічних проблем, це процес оновлення чи вдосконалення теорії і практики освіти, який оптимізує досягнення її мети. Як показує аналіз педагогічної практики в сучасній школі, за останні роки чітко визначився перехід на гуманістичні способи навчання і виховання дітей, бо гуманітарна освіта є засобом і сферою розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Василь Сухомлинський свого часу відзначав те, що «однією з найсерйозніших хиб нашої шкільної практики є те, що, навчаючи дітей, працює переважно вчитель» [58]. Це твердження можна застосувати до характеристики навчального процесу й на сучасному етапі. Однак розвиток творчого потенціалу людини трактується сьогодні як основне завдання школи. Для реалізації його потрібно розглядати учня як активну, діяльну істоту. У цьому основна суть перебудови навчально-виховного процесу. Учень – не об'єкт, а творець свого власного «я». Крізь діяльність учня переосмислюється сама структура освітнього процесу, перехід до вирішення проблеми розвитку та реалізації творчих здібностей кожного школяра. Перебудова процесу навчання передбачає певну переорієнтацію функцій учителя.

Така мета вимагає нестандартного підходу до організації уроку. Інноваційні форми навчання мови тісно пов'язані з розвитком духовності учнів. Серцевиною духовного світу особистості є самосвідомість, світосприйняття, усвідомлення людиною самої себе, своїх якостей, почуттів, інтересів, дій, свого місця в родині, природі, суспільстві.

Завдання уроків української мови – допомогти учнями досягнути цінності, норми і традиції дослідницького навчання, формувати вміння здійснювати інформаційний пошук, аналізувати, виділяти суттєве, систематизувати, класифікувати наукову інформацію; генерувати нові ідеї. Отже, невід’ємною складовою дослідницького навчання є формування основ академічної культури [53].

Грунтовно проаналізувавши Програму, насамперед виділяємо у вступних темах для 10 класу різноманітні інтерактивні методи роботи зі словниками, а саме: складання й редагування словникових статей, укладання словників-мінімумів «Складні випадки наголошування», «Незнайомі слова», тематичних словників-мінімумів тощо. При вивченні лексичної норми також рекомендовано укладання словника рідковживаних слів, тематичного словника українських фразеологізмів, словника фразеологізмів у творах українських письменників, словника небажаних запозичень «Свої не гірші заморян».

Лексикографічна компетентність є важливим компонентом академічної культури старшокласника. Рівень загальної і мовленнєвої культури мовця багато в чому визначається тим, які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань [53].

Такі методи роботи зі словником на уроках української мови урізноманітнюють навчальний процес, оскільки залучають учнів до активної участі та сприяють кращому запам’ятовуванню матеріалу. Окрім того, допомагають учням не лише засвоїти словниковий запас, а й розвивати навички роботи з мовою через практичне застосування та творчі завдання.

Широко представлені у Програмі з української мови для 10–11 класів інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань, котрі передбачають широке публічне обговорення певних суперечливих питань. Однією з таких

технологій є дискусія. Вона може виступати як метод засвоєння знань, закріплення їх, вироблення вмінь і навичок, як метод розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистісних якостей учнів, а також як метод стимулювання і мотивації уміння. Дослідниця Олена Семенов пропонує кілька варіантів моделювання навчальних тем на основі дискусії:

- побудова вивчення теми як підготовки до дискусії за всім матеріалом, яка відбувається на останньому уроці;
- включення дискусійного компонента в окремі уроки теми на етапах перевірки домашнього завдання і закріплення щойно вивченого матеріалу;
- побудова навчання як самостійної або групової роботи учнів з обговорення її результатів [53].

Програма з української мови для 10–11 класів пропонує такі варіанти дискусій: для учнів 10 класу при вивченні лексичної норми рекомендується підготуватися до виступу під час дискусій «Які слова руйнують наше життя?», «Інтернет зближує чи накопичує самотність?», «Чи потрібні мові запозичення?», «Грубість – духовна слабкість чи демонстрування сили?»; для учнів 11 класу, вивчаючи поняття мовної стійкості, пропонують долучитися до дискусії на тему «Чи потрібно бути мовно стійким?».

Близьким до дискусії є диспут. Програма передбачає проведення нетрадиційного уроку-диспуту для учнів 10 класу на одну зі вступних тем до курсу української мови про лексикографію та сучасні лексикографічні джерела «Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля...» (М. Рильський). Використання такого методу забезпечить ефективне обговорення спільного питання, проблеми з метою правильного розв'язання.

Диспут має такі компоненти:

1. Пізнавальний включає знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.
2. Операційно-комунікативний означає вміння вести суперечку, відстоювати свою точку зору, володіти способами здійснення логічної операції.

3. Емоційно-оціночний включає емоційні переживання, потреби, цінності, відносини, мотиви, оцінки [53].

Варто відзначити, що такий урок є дуже цінним, та для своєї ефективності він має свої принципи організації:

1. Клас наперед поділено на групи (стверджувальна та заперечувальна сторони, може бути й нейтральна сторона, але обов'язково слід обґрунтувати таку позицію).

2. Команди-опоненти проводять між собою дискусію.

3. Після кожного уроку-диспуту команди змінюють свого лідера (капітана), щоб кожний учасник набув досвіду лідерства.

4. Кожен учасник команди обов'язково бере участь в уроці-диспуті, відстоюючи позицію своєї команди, для решти учнів, що не потрапили до жодної з команд, учитель ставить завдання, яке вони розв'язують протягом уроку [53].

Визначальним є й те, що існують встановлені правила проведення такого нетрадиційного уроку:

1. Тезу уроку-диспуту визначає вчитель наперед, вона залежить від теми, що вивчається за програмою.

2. Усі учні повинні записати тезу і самостійно або за допомогою вчителя підготуватися до уроку. Підготовка проходить згідно з поділом учнів на групи.

3. Під час підготовки до уроку вчитель повинен дати учням список рекомендованої літератури, а якщо учням важко її знайти, то зробити ксерокопії головних фрагментів, розділів чи статей.

4. Під час проведення такого уроку необхідно виробити його регламент, це дозволить виступати всім учням класу.

5. Обов'язково оформити у вигляді таблиці чи індивідуальних карток пам'ятку «Як вести дискусію (диспут)» [53].

Результатом такого навчання є нові знання, уміння, способи їх реалізації, розумова діяльність учнів. Використання таких інноваційних методів, як

дискусія та диспут, в організації уроку дозволить стимулювати учнів старшої школи, що є сформованими індивідами, до обговорення тематичних питань, висловлення власних поглядів, що розвиває вміння аргументовано доводити свою точку зору. Окрім того, що ці методи допомагають удосконалювати навички аргументації, вони також сприяють розвитку логічного мислення та вмінню слухати точки зору інших учасників. Однак важливо правильно організувати дискусії та диспути задля активної участі усіх учнів, уникнення конфліктів та забезпечення конструктивного обміну думками. Фасилітація з боку вчителя буде корисною для досягнення цих цілей.

Метод проєктів передбачає комплекс дій, який організовує вчитель і самостійно виконує учень (учні) у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формуючи у старшокласників специфічні вміння й навички завдяки системній організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку. В основі такого методу лежить розвиток основних компетенцій, а саме: розвиток пізнавальної активності учнів, спілкування державною мовою, інформаційно-цифрової (уміння орієнтуватися, обробляючи різні джерела інформації, застосовувати на практиці отримані знання), уміння вчитися впродовж життя, соціальних компетентностей. Як відзначає Н. Грובה, «уроки із застосуванням проєктної технології дають змогу активізувати й розвивати розумові та мовленнєві здібності дітей, їхнє мислення, пам'ять, привчають до уважності, спостережливості, відповідальності. Завдання вчителя полягає в тому, щоб здобувачі освіти під час роботи на уроці й у позаурочний час усвідомлювали реалії, які їх оточують, і вміли знаходити шляхи розв'язання проблем. Проєктна робота дає учням великі можливості для успішної реалізації в майбутньому, сприяє розумінню потреби йти до мети шляхом свідомих зусиль. Такий підхід співзвучний концепції особистісно зорієнтованого навчання та виховання» [12].

Проєктна технологія навчання стимулює інтерес учнів до певних проблем, для вирішення яких потрібні знання та сформованість практичних умінь для реалізації проєктної діяльності. У Програмі рекомендована підготовка таких

проектів: для учнів 10 класу при вивченні лексичної норми пропонуються теми «Музей одного слова» (систематизація інформації про певне слово з різних лексикографічних джерел), «Фразеологічне багатство творів Мирослава Дочинця», «Синоніми у творах Михайла Стельмаха»; для учнів 11 класу – «Приклади мовної стійкості у художній літературі й українському кіно» (при вивченні поняття мовної стійкості), «Синтаксичні непорозуміння» (при вивченні синтаксичної норми). Олена Семенов виокремлює основні вимоги до виконання проектів:

1. Наявність проблеми, яка вимагає дослідницького пошуку для її розв'язування.

2. Практичне, теоретичне, пізнавальне значення передбачуваних результатів.

3. Структурування змістовної частини (із зазначенням поетапних результатів).

4. Використання дослідницьких методів: визначення проблеми, задач дослідження, які впливають із проблем висунення гіпотези їх розв'язування, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, корегування, висновки (використання в ході спільного дослідження методу «мозкової атаки», «круглого столу», статистичних методів, творчих звітів, перегляду та ін.).

5. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів [53].

Результати такої діяльності повинні бути матеріальними, тобто відповідно оформленими: альбом, газета, візитівка, таблиця, фотоколаж, комп'ютерна презентація, відеофільм, вебсторінка тощо. Закінчений проєкт передбачає його обов'язковий захист та аналіз результатів.

Тобто використання цього методу передбачає організацію навчального процесу, орієнтовану на творчу самореалізацію особистості, розвиток можливостей під наставництвом учителя. Проєктна діяльність допомагає усвідомити відповідальність кожного здобувача освіти за спільну справу, активізувати рівень особистої участі, посилити ефективність виконаної роботи

та сприяти конкурентоспроможності презентації її результатів. Цей метод стає одним із пріоритетних для того, щоб створити школу мислення замість школи навчання.

При обговоренні цих проєктів доцільно застосувати й технології інтегрованого уроку, в якому б органічно було поєднано відомості з інших навчальних предметів, поєднаних однією темою. Це сприятиме інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів старшокласників через залучення цікавого матеріалу, що дасть змогу з різних сторін пізнати певне явище, поняття, досягти цілісності знань. Такі технології можна використати також при записуванні прислів'їв і приказок, назв пісень, кінофільмів, художніх творів, що містять числівники, що рекомендує Програма для учнів 11 класу при вивченні морфологічної норми.

Конкурс є ще одним із перспективних активних методів навчання, який робить освітній процес більш привабливим для учнів з погляду проявів конкурентності. Окрім цього, конкурси є корисним інструментом для спілкування здобувачів між собою. Стимул використовувати конкурси як навчальний засіб виникає через позитивне ставлення старшокласників до роботи над практичними проблемами, що розкриваються під час їх проведення. Конкурс має бути середовищем, у якому навчання виникає в результаті завдання для учнів-конкурентів, знання розвиваються в рамках завдання, яке передбачається вирішити, а вміння та навички розвиваються в результаті участі в конкурсі.

Під час конкурсу старшокласники спираються на свої знання, щоб розпізнати та вирішити справжню практичну проблему. Для перемоги вагомим складником буде творчість. Можна проводити конкурс презентацій, проєктів, конкурс читців тощо. Наприклад, Програмою передбачено виразне читання текстів різної жанрово-стильової належності та виразне читання улюблених поезій напам'ять, аби усвідомити важливість дотримання орфоепічної норми для сучасного компетентного мовця. Задля ефективного засвоєння орфоепічної норми для учнів 10 класу можна провести конкурс читців. Такий метод може

стати чудовим інструментом для підвищення мовленнєвої культури та мовленнєвих навичок учнів.

Програмою передбачені й інтерактивні методи формування комунікативної компетентності. Найефективнішими з погляду досягнення мети особистісно зорієнтованого навчання є такі заняття з української мови, на яких кожен із проведених видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали монологічним і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення [54]. Задля забезпечення цієї мети потрібно складати більше діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом старшокласників, з особистими враженнями, спостереженнями, з характеристикою людей при зустрічі, знайомстві, прощанні, телефонній розмові тощо.

Серед пріоритетних методичних засобів формування мовленнєвих і комунікативних умінь на уроках української мови чільне місце належить ситуативним завданням як виду рольових ігор. Наприклад, гра «Ти – оратор», під час якої учасники одержують завдання прочитати речення з певними інтонаціями.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий, але найбільш поширеними з них є моделюючі. Кожна така гра відбувається за певною схемою: учні «вводяться» в ситуацію, на основі якої вони отримують ігрове завдання і виконують відповідні ролі. А після завершення сценарію – обговорення, рефлексія того, що відбулося, усвідомлення учнями отриманого досвіду на теоретичному рівні. Рольові ігри ситуативного характеру створюють сприятливий психологічний та емоційний настрій, атмосферу вільного спілкування [54].

Програма умотивовує комунікативний метод діалогування, що передбачає дії моделювання ситуативної взаємодії людини з людиною і світом, та рекомендує такі види робіт: для учнів 10 класу – складання діалогів із

використанням іменників на позначення назв осіб за родом діяльності у формі чоловічого та жіночого роду (при вивченні морфологічної норми); для учнів 11 класу – складання діалогів у розмовному стилі із використанням прикметників, що містять суб'єктивну оцінку обговорюваних об'єктів, складання діалогів, що містять запитання і відповіді з числівниками на позначення дат і часу певних подій, коментування сталих виразів із дієприкметниками, що перейшли в іменники та складання з ними діалогів (*Очі завидючі – руки загребучі; Береженого Бог береже; Не вчи ученого їсти хліба печеного* та ін.), складання діалогів за умовами запропонованої ситуації спілкування із використанням таких дієслів, що не мають розрізнення за категорією роду (при вивченні морфологічної норми), діалогування на теми «Корисне дозвілля» (при вивченні синтаксичної норми), «На добро відповідай добром, а на зло?», «Чому Ліна Костенко назвала страшними слова «дволикість», «дворушництво», «двозначність», «двомовність», «двоєдушність»?» (при вивченні пунктуаційної норми). Цьому методу властиві прийоми опрацювання граматичних форм, добір формул мовленнєвого етикету, відбір паралінгвістичних засобів, правил поведінки, урахування ситуації спілкування.

Такий підхід стимулює зацікавленість учнів, допомагає розвивати їх комунікативні навички та критичне мислення. Крім того, використання цього інтерактивного методу може зробити процес вивчення мови цікавішим і зрозумілішим, оскільки дозволяє створювати ситуації, у яких старшокласники можуть застосовувати теоретичні знання на практиці. Цей метод може сприяти покращенню рівня розуміння та володіння українською мовою серед учнів старших класів.

У Програмі представлено також інтерактивний метод створення ментальних карт (карт пам'яті, майндмеппінг). Відповідно до цього методу, Програма рекомендує учням 10 класу при вивченні орфографічної норми змодельовати «Карту пам'яті» складних орфографічних тем. Сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в освітню діяльність, а переваги використання ментальних карт мають стимулювати його до цього.

В. Ляшко відзначає, що цей метод дає можливість учителю: підвищувати мотивації, якість знань, конкурентоспроможність здобувачів освіти; розвивати предметні та комунікативні компетенції, творчі здібності; активізувати діяльність; виявляти причини когнітивних труднощів; коригувати знання учнів [28].

Карта пам'яті дасть змогу систематизувати і структурувати навчальний матеріал, віднайти смислові зв'язки, заповнивши лакуни шкільної освіти. Щодо вмінь та навичок навчально-пізнавальної діяльності, то тут ментальні карти виступають стимулом різних мисленневих операцій, покращують пам'ять, концентрацію уваги та її стійкість, розвивають мислення.

Дослідниці Л. Калініна та М. Носкова наголошують: «За допомогою ментальних карт поліпшується пам'ять, учні можуть пригадати певні правила, факти, вони вчаться аналізувати, підсумовувати інформацію. Також великим плюсом даної техніки є те, що її можна використовувати як випереджальне домашнє завдання та як результат будь-якої проектної роботи» [18]. Тому застосування цього інноваційного методу на уроці української мови у старших класах дасть учням змогу не тільки повторити вивчений матеріал, а й усвідомити його глибше, вибудувати асоціативні зв'язки в пам'яті під час конструювання карти. Інтелект-карти створюють стимулююче навчальне середовище, допомагаючи учням не лише отримувати інформацію, але й активно залучатися до навчання та розвивати різні навички.

Програмою передбачено застосування мультимедійних ресурсів (відео та аудіоматеріалів). Використання ІКТ сприяє тому, що за короткий час учень спроможний засвоїти та переробити великий обсяг інформації. Відтак для учнів 10 класу рекомендовано при вивченні морфологічної норми коментувати новини тижня, висвітлені на місцевому телеканалі, а при вивченні лексичної норми – написання відгуку про сайт відомої людини. Такі мультимедійні супроводи дозволяють об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію (мультиплікацію). Кожен із застосовуваних інформаційних компонентів має

власні виражальні засоби та дидактичні можливості, що спрямовані на забезпечення оптимізації процесу навчання.

Важливе місце у програмі відведено вивченню основ риторики, адже риторика – це не лише теорія і практика досконалого мовлення, переконливого, гарного, доцільного, ефективного тощо, це насамперед учення про мовленнєве виховання особистості [61]. На сучасному етапі у шкільний курс української мови впроваджено розділ риторики, що сприяє формуванню комунікативної особистості.

В. Нищета зазначає з цього приводу, що метою включення цього розділу до програми є посилення практичного значення до курсу риторики, а також для того, щоб підвищити якість культури мовлення учнів [35]. Риторика допомагає розкрити весь потенціал особистості. Тому що поєднує у собі – слово, думку, дію, які тісно пов'язані між собою [35].

Т. Марцінко стверджує, що тлом для формування риторичних умінь є інтерактивні методи навчання. Оскільки їх використання сприяє спілкуванню: учня з учителем, з іншими учнями, з групою учнів; учителя з представником групи, з групою учнів, з класом [29]. У старших класах варто використовувати методи опрацювання дискусійних питань, методи ситуативного навчання, бо саме вони спрямовані на розвиток творчого начала учнів, критичного мислення, сприяють взаємодії на уроці, висловленню власних думок і вражень, вчать аргументовано доводити власну точку зору, використовувати набуті знання на практиці.

Тому Програма рекомендує у розділах «Практична риторика» для учнів 10 класу такі види робіт, як моделювання аудиторії, моделювання ситуації спілкування (інтерактивні технології ситуативного моделювання – імітаційні ігри, симуляційні ігри, рольові ігри), тренування виступу, підготовка дискусійна теми «Гроші. Навіщо збирати? Де зберігати? На що витратити? Як заощаджувати?» та «Мовна мода – це добре чи погано?» (інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань – метод дискусії). Застосування цих інтерактивних методів на уроках української мови з елементами риторики

сприятиме тому, що старшокласники навчатимуться з повагою ставитися до чужої думки, вільно висловлюватимуть свою, критично мислитимуть, прийматимуть продумані рішення. Цим самим учні старших класів привчатимуться до життя, намагатимуться зрозуміти його та зайняти в ньому гідне місце.

Отже, використання інтерактивних методів в опрацюванні окремих тем з української мови різноманітно представлено у Програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання для 10–11 класів. На основі використання інноваційних методів навчання на уроках української мови можемо визначити такі їх переваги: забезпечується інтеграція теорії і практики, що спричиняє зменшення відстані між ними; розвиваються навички комунікативного діалогічного спілкування; зростає зацікавленість старшокласників у використанні додаткової спеціальної літератури; вдосконалюються навички прийняття рішень в умовах обмеженого часу; забезпечується активна участь учнів у колективній справі, інтенсивний обмін досвідом і знаннями між учасниками команд, можливість для кожного з них порівняти свої знання і дії з іншими, а також уміння скоординувати ці дії. Однак важливо забезпечити баланс між різноманітністю методів та доцільністю їх використання у конкретному контексті.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Сучасний навчальний процес у ЗЗСО України будується на новій методологічній основі, зумовленій суспільно-політичними обставинами існування України як незалежної держави, що орієнтується на модернізацію навчального процесу.

Місце української мови серед навчальних предметів має визначати кілька чинників. По-перше, роль рідної мови для розвитку особистості, що зумовлює пріоритетність її з-поміж засобів виховання й навчання. Володіння рідною

мовою – передумова успішного засвоєння будь-якої з навчальних дисциплін. По-друге, мова є одним з найважливіших чинників соціалізації особистості. По-третє, українська мова має виконувати об'єднувальну функцію в суспільстві [27, с. 239–240].

Підручники з української мови для учнів старшої школи повинні бути наповнені чітким змістовим матеріалом, який повинен відповідати навчальній програмі, віковим особливостям дітей та нести в собі також пізнавальний характер та враховувати інновації в навчанні.

У підручниках для старшої школи ознайомлення з поняттями «термін», «термінологія» подається у 10 класі, а в 11 класі розглядається лише професійна мова.

Підручники – основні книги для навчальної діяльності учнів. Підручник – навчальне видання, що містить систематизоване викладення навчальної дисципліни, відповідає програмі дисципліни та офіційно затверджене як такий вид видання. Вони затверджуються Міністерством освіти і науки як нормативні видання з відповідним грифом.

Обсяг підручників для ЗЗСО повинен визначатися кількістю годин за навчальним планом, що відводиться на вивчення дисципліни, реальним бюджетом часу учня старшої школи для самостійного вивчення навчального матеріалу та продуктивністю засвоєння інформації школярем.

Тому підручник стає інструментом для вчителя та засобом навчання для учнів. Інноваційні методи навчання спрямовані на розвиток різних здібностей учнів. Використання інтерактивних методів роботи з підручником допомагає посилити інформативність уроку, поглибити в учнів старшої школи інтерес до навчальної книги, підвищити рівень опанування вміння працювати з підручником як важливої складової ключової компетентності «навчання впродовж життя».

Мета навчання рідної мови у старшій школі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами

рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції [51, с. 2].

Отже, використання інтерактивних методів в опрацюванні окремих тем із української мови різноманітно представлено й у Програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання для 10–11 класів, однак важливо забезпечити баланс між різноманітністю методів та доцільністю їх використання у конкретному контексті.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

3.1. Характеристика експериментальної роботи, її мета та завдання

Дослідження здійснювалося на базі старших класів Рівненського ліцею №13 Рівненської міської ради. До експериментальної роботи було залучено 30 учнів старших класів.

Експериментальна група 10 класу в ході дослідження «Застосування інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО» складалася з учнів даного класу, які взяли участь у дослідженні. Вона використовувалася для оцінки ефективності впровадження нових методів навчання української мови.

Основні характеристики експериментальної групи.

Учасники. Експериментальна група складалася з учнів 10 класу. Кількість учасників – клас із 30 учнів.

Вікові характеристики. Учні експериментальної групи були від 15 до 16 років, що відповідає віковій групі 10 класу.

Освітній рівень. Учні експериментальної групи мали різні рівні підготовки, але всі вони навчалися за стандартною програмою української мови для 10 класу [51].

Згода на участь. Учні дали згоду на участь у дослідженні та були проінформовані про його цілі та процес.

Інноваційні методи навчання. Експериментальна група брала участь у навчанні, в якому застосовувалися інноваційні методи навчання української мови; окремі з них: інтерактивні вправи, ігрові елементи, колаборативні завдання та інші сучасні методи навчання.

Моніторинг та оцінка. Протягом дослідження учні експериментальної групи були систематично під впливом моніторингу та оцінені з метою

визначення ефективності впровадження нових методів навчання української мови порівняно з традиційними в старших класах.

Контрольна група. Для порівняння результатів, існувала також контрольна група учнів 10 класу, які навчалися за традиційною програмою та підручниками з української мови.

Дослідження могло включати збір даних про успішність учнів, їхнє розуміння та володіння українською мовою, а також їхню мотивацію та задоволення від процесу навчання.

3.2. Спостереження за ходом експерименту

Вибір сучасних педагогічних методів – це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії та стилю роботи вчителя з учнем. На реалізацію цього завдання впливає навчально-виховний процес, зокрема уроки української мови.

Головними завданнями вчителя-мовника є:

- виховання стійкої мотивації й свідомого прагнення до вивчення української мови;
- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом;
- формування у школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування з дотриманням норм українського етикету;
- ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів;
- формування вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти;
- поглиблення інтересу до читання, зміцнення потреби читати;

• розвиток умінь працювати з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості).

I. Метод «Замкнене коло» використовується на етапі узагальнення, систематизації вивченого навчального матеріалу. Для засвоєння метода доречно опрацювати вправу колективно. Далі робота відбувається в малих групах.

Мета методу:

- активізування діяльності учнів під час узагальнення вивченого матеріалу;
- застосування нових знань в умовах нової пізнавальної ситуації;
- покращення вмінь працювати з текстом, виділення основних ідей, проблем твору;
- розвиток логічного та критичного мислення;
- формування учнями висновків.

Кількість учнів: до 15 осіб.

Необхідний час: 10-20 хвилин.

Обладнання: великі аркуші паперу, маркери, фліпчарт (для презентації результатів)

Порядок роботи:

Крок 1. Об'єднайте учнів у групи (3-4 учня).

Крок 2. Запропонуйте учням пересісти по групах. Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

Крок 3. Ознайомлення з правилами.

Основних правил всього два:

- учні повинні серйозно поставитися до завдання;
- поважне ставлення учнів один до одного.

Крок 4. Дайте учням завдання. Кожна група отримує поняття або образ, до якого треба підібрати асоціативні слова або словосполучення. Групи можуть

отримати однакові поняття і працювати над визначенням однієї проблеми, а можна дати різні поняття і працювати над вирішенням іншої проблеми.

Крок 5. Слідкуйте за роботою груп та за часом. Якщо треба, надайте необхідну допомогу.

Крок 6. Представлення результатів роботи.

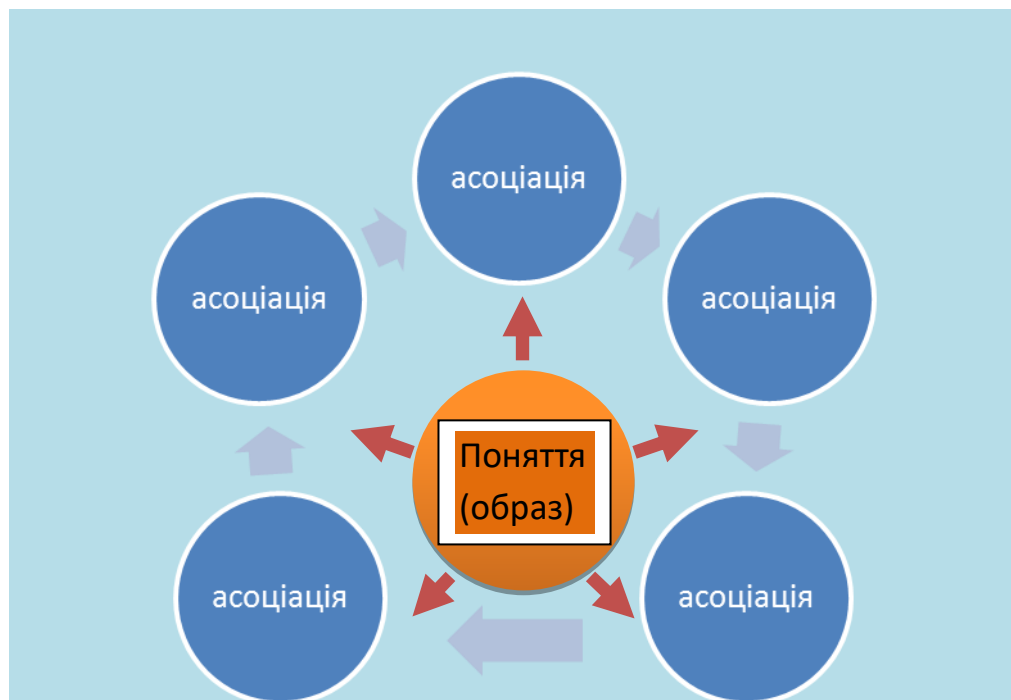
Крок 7. Коментування вчителем роботи груп з точки зору її навчальних результатів.

Крок 8. Запитати в учнів, чого навчив такий метод.

Представлена проста схема методу. Асоціативних кіл може бути більше.

Все залежить від рівня підготовленості учнів.

Схематичне зображення

Додаткові зауваження. Враховуючи невелику кількість учнів в сільських школах, форми роботи можна змінити. Роботу в малих групах замінити на роботу в парах або індивідуальну роботу. Якщо клас слабкий, має недостатній рівень знань, використати колективну форму роботи.

Інноваційні методи:

II. Метод «Мозковий штурм»

Розділіть клас на групи.

Кожній групі задайте завдання придумати якнайбільше слів, пов'язаних із поняттям «слово». Визначте обмежений час для цього завдання.

Після закінчення часу, кожна група представляє свої результати і обговорюємо їх разом. Спробуйте виділити загальні та оригінальні слова.

III. Метод «Груповий аналіз тексту»

Виберіть текст або висловлювання, де використовуються різні мовленнєві засоби.

Поділіть клас на групи та дайте кожній групі відмінний фрагмент тексту для аналізу.

Групи аналізують використані мовні засоби та способи впливу на аудиторію. Потім діляться своїми спостереженнями з класом.

IV. Метод «Рольові ігри»

Розіграйте ситуацію, де головні герої взаємодіють мовленням. Наприклад, дискусія на тему «Важливість правильного словника для успішного спілкування».

Поділіть учнів на ролі (модератор, сторони дискусії, аудиторія) і проведіть дискусію. Для активізації можна використовувати «запитання-гачки», щоб викликати обговорення.

Інноваційні методи навчання української мови, засновані на співпраці. Учні залучаються до спільної діяльності, що сприяє їхній соціалізації та дозволяє успішно оволодівати суспільним досвідом. Досягти ефективної співпраці можливо, використовуючи методи гри, проєктів, інтерактивного методу. Тож у своїй роботі ми використали саме ці методи.

Таким чином, аналізуючи ефективність інноваційних методів, можна виділити ті, що найбільше сприяють формуванню ключових компетентностей учнів старших класів з метою розвитку конкурентноспроможної особистості.

За результатами нашої практичної діяльності було визначено найбільш ефективні сучасні методи навчання української мови в старших класах та отримано позитивний результат.

Використовуючи інноваційні методи на уроках української мови, вивели свою формулу успішної роботи на уроці. (Схема 4). Головне, дотримуватись двох основних правил:

1. Залучити до роботи всіх дітей класу.
2. Поставити учня у позицію творця.

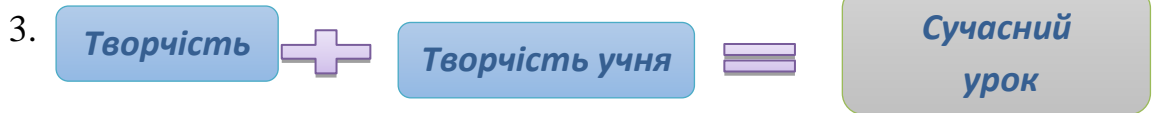

Схема 4. Формула успішного уроку

3.3. Результати педагогічного експерименту

Розвиток освіти ХХІ століття спонукає до оновлення методів та прийомів навчання, запровадження в навчально-виховний процес інноваційних методів, сучасних підходів навчання та способів формування в учнів предметних та життєвих компетенцій.

Працюючи над визначеною науково-методичною проблемою ми з'ясували, що найбільш ефективною формою навчання для нас стало використання інноваційних методів у поєднанні з традиційними, що дозволяє урізноманітнити діяльність учнів на уроках, а саме:

- навчає здобувати знання самостійно;
- акумулює вміння користуватися здобутими знаннями для рішення нових завдань;
- сприяє набуттю комунікативних навичок і вмінь (тобто вмінь працювати в різноманітних групах, виконуючи різні соціальні завдання й ролі);
- надає можливість широких людських контактів у знайомстві з різними точками зору на одну проблему;
- навчає користуватися дослідницькими методами: збирати інформацію, факти, уміти їх аналізувати з різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки;

- надає можливість висловлювати свої власні думки.

Цей процес варто було організувати так, щоб зуміти зорієнтувати дітей на досягнення ними цілей, які вони самі собі ставили. Тому етапу визначення цілей, завдань уроку ми приділили більше уваги під час планування.

На уроках української мови в старших класах здебільшого ми використовували інтерактивні методи навчання, зокрема робота в малих групах, у парах та ситуативне моделювання, передусім ігрове моделювання явищ. Вони давали змогу учням розв'язувати складні проблеми, звільняючи старшокласників від звичної ролі спостерігача у навчальному процесі.

Подаємо конспекти уроків, які стали основою експерименту.

Тема уроку. Написання тексту публічного виступу

Мета уроку: покращити навички учнів у складанні висловлювань, поглибити їхні знання про публіцистичний стиль та навички публічного виступу; удосконалювати вміння написання текстів у публіцистичному стилі;

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: розвиток мовлення.

Внутрішньо-предметні зв'язки: синтаксис (текст), стилістика, лексикологія.

Обладнання: підручник з української мови; дошка та маркери;

ХІД УРОКУ

1. Вступне слово

- Добрий день, шановні учні!

Темою уроку сьогодні є «Написання тексту публічного виступу». Публічні виступи – це усне повідомлення, яке мовець виголошує перед аудиторією. Вони можуть бути різними: у вигляді лекції, доповіді, промови, конференції, виступу на зборах. Навичка публічного виступу є важливою складовою сучасного суспільства: це допомагає нам донести свою думку до аудиторії та вплинути на людей. На цьому занятті ми розглянемо основні елементи публічного виступу, а також етапи його підготовки.

2. Робота в зошиті

Учні записують дату та тему уроку. Вчитель починає ознайомлення з головними поняттями теми, учні конспектують.

Отож, розпочнімо з визначення поняття тексту.

Текст – це спосіб людського спілкування. Ми використовуємо тексти, щоб спілкуватися один з одним, щоб передавати інформацію, висловлювати свої думки та почуття. Тексти бувають різними. Вони можуть бути усні або письмові, монологічні або діалогічні, спонтанні або підготовлені, призначені для однієї людини або для великої аудиторії. Основними ознаками тексту є інформативність, комунікативність, цілісність, завершеність, зв'язність, членованість і лінійність. Наприклад, оголошення в газеті має бути інформативним, щоб повідомити читачам про важливу подію. Оповідання має бути комунікативним, щоб читачі могли легко зрозуміти, що відбувається в сюжеті. Художній твір має бути цілісним, щоб складатися з окремих частин, які пов'язані між собою за змістом.

Текст виступу потребує попередньої підготовки, загальний алгоритм якої такий: вибір теми, формулювання мети, складання плану, збирання матеріалу, робота над конспектом, репетиція.

1. *Вибір теми.* Тема – це те, про що йдеться у промові. При виборі теми потрібно зважати на інтереси аудиторії та актуальність теми.

2. *Формулювання мети.* Необхідно чітко розуміти мету виступу для того, щоб якомога ефективніше донести головну думку до публіки. Мета буває загальна і конкретна: загальна визначає, якої реакції аудиторії хоче досягнути спікер; конкретна чітко показує, що слухач повинен знати, почувати і робити.

3. *Складання плану.* План – це так званий скелет, що тримає опору тексту. Плани бувають трьох видів: простий (у вигляді простих речень), складний (у вигляді простих речень із підпунктами) і цитатний (замість простих речень – цитати).

4. *Збирання матеріалу.* Матеріал для промови можна брати з інтернет-джерел, журнальних статей чи з власних опитувань оточення. Основними джерелами накопичення матеріалу є особистий досвід, роздуми і спостереження, інтерв'ю і бесіди та читання.

5. *Робота над конспектом.* Конспект виступу найкраще починати робити не в зошиті чи на аркуші, а на компактних картках. Їх можна розкласти перед собою та змінювати їхню послідовність відповідно до потреб. Після цього зміст розкладених карток потрібно переписати як суцільний текст та підкорегувати його, додавши чи забравши щось з нього.

6. *Репетиція.* Ораторам-початківцям необхідно потренуватися виголошувати промову вдома. Краще це робити вголос – 100-120 слів на хвилину є найсприятливішим темпом для аудиторії. Можна записати виступ на диктофон, а потім прослухати його – таким чином є можливість послухати себе зі сторони та виявити певні недоліки.

3. Практичне завдання

Робота з текстом задля закріплення теоретичних знань, поданих вчителем вище.

Прочитайте текст та виконайте завдання.

Відтінки сміхової енергії

Слово сміх наче випробовує спроможність мови за до всіляких префіксів і суфіксів окреслити найрізноманітніші відтінки пов'язаних із ним понять. Іноді грані між відтінками невиразні: узяти когось на посміх, але веселий чи світлий по сміх. Інша річ – посмішище, посміховище, посміховисько. Тут уже суфікси додали своєї однозначно темної барви. Здрібніння знову ж таки вносить сумнів: у чому – посмішці чи усмішці – більше тепла та щирості. Утім, хоч якими б влучними епітетами не прикрашали посміш ку, на ній залишатиметься знак префікса по (латин. те, що стоїть спереду) – знак її поєднання з негативною енергетикою. Посмішка може стати чимось агресивним, грубим, їй більше пасують неприємні епітети: крива, глузлива, холодна, іронічна, саркастична, єхидна. Не до й і суфікс здрібніння (посмішечка), й епітети: кривенька

посмішка ще неприємніша, аніж крива. Інша річ – усмішка. Їдкі епітети не пасують цьому слову. З усмішки ніхто не зробить «усміховища», бо не можна взяти когось на усміх (як на посміх), бо є мамина усмішка й усмішка Джоконди. Усміхається, а не посміхається природа квітами, погожим небом, мерехтливим морем. Усмішка – хороший дарунок, мов світлина на пам'ять. Недарма в останню мить, доки клацне фотоапарат, перед спалахом чуємо: «Усміхніться!»

Префікс у словах насміх і насмішка не залишає сумнівів щодо своєї барви. Насмішка – глузливий жарт: префікс на- (така вже радикальність префіксів!) докорінно змінює «оздоровлювальну» природу сміху: тут у гру вступає жовч. Утім, не все й тут однозначно. Надто, коли зважимо на суфікси. Насмішкуватість – не така вже й погана прикмета, ще й коли применшувальну дію суфікса підкріпити отим дуже звичним, що так часто звучить, прислівником «трохи»: проворна, жвава, весела й трохи насмішкувата – зовсім не погані риси дівочої вдачі. Римляни сказали б: «З крихтою солі» (у нас – із перцем). Саме з крихтою, бо далі – уже не сіль, а жовч. Насміхатися з когось і висміювати когось – неоднакові речі: висміювання відверте, а насміхання часто приховане, тим і не безпечніше. Усмішка і насмішка, дарма що в їхній основі той самий корінь, – цілком різні: усмішка живиться радістю, насмішка – злом; ділимося з кимось усмішкою, щоб іще комусь було радісно й добре, а насмішкою – аби було зле. «Немає зла, щоб на добре не вийшло» – це прислів'я підходить для всіх випадків. А ще кажуть, що з насмішки люди бувають, а насмішникам очі вилазять. Цицерон – чи не найкраще тому підтвердження. «Горошина! Горошина!» – насміхалися з нього однокласники (латиною *cicer* – горох). «Ще позаздрите моєму прізвищу!» – пообіцяв насмішникам завзятий хлопець; хто знає, чи був би він таким заповзятливим, якби не ті насмішки. Перший з-поміж усіх лукавих насмішників – Мефістофель. На його жовчному обличчі – знак найлукавішої, найгострішої іронії. Протистоїть їй лише те, що ніколи не може бути ні смішним, ані осміяним, – усесильний творчий дух любові (За А. Содоморою).

Завдання 1. Доведіть, що це текст, назвавши його ознаки та проілюструвавши їх прикладами.

Наведений фрагмент – це текст, тому що він складається зі зв'язаних між собою за змістом речень, що і є ознакою тексту. Наприклад: «З усмішки ніхто не зробить «усміховища», бо не можна взяти когось на усміх (як на посміх), бо є мамина усмішка й усмішка Джоконди. Усміхається, а не посміхається природа квітами, погожим небом, мерехтливим морем. Усмішка – хороший дарунок, мов світлина на пам'ять»

Завдання 2: Визначте тему, комунікативне завдання тексту, стиль і жанр.

Темою тексту є пояснення, як за допомогою відповідних префіксів та суфіксів можна передати відтінки одного й того ж слова.

Комунікативне завдання: показати роль префіксів і суфіксів у мові.

Стиль: публіцистичний

Жанр: нарис

Завдання 3 : Складіть план тексту

План (взірець)

1. Роль суфіксів і префіксів у зміні значення слова.

2. Радикальність префіксів.

3. Корінь один, а значення різні.

4. Історичний дискурс. Історичний дискурс

Опрацювання додаткового матеріалу для поглибленого розуміння теми уроку та вписування головних тезисів у конспект.

Ораторське мистецтво – це вміння говорити перед аудиторією так, щоб її переконати у своїй правоті. Воно виникло в Стародавній Греції і з того часу розвивалося протягом багатьох століть.

Одним із найвидатніших грецьких ораторів був Демосфен. Він був малим на зріст, мав слабкий голос, гаркавив і нервово посмикував плечем, але завдяки наполегливим тренуванням став одним із найуспішніших ораторів свого часу. Для того, щоб навчитися говорити голосно, Демосфен ходив по берегу

моря, заглушаючи своїм голосом шум хвиль. Щоб позбутися звички посмикувати плечем, він ставав під всякий меч.

Ораторське мистецтво – це не лише вміння говорити голосно і чітко. Воно також передбачає вміння використовувати образні вислови, крилаті вислови та афоризми, щоб привернути увагу слухачів і зробити промову більш яскравою та емоційною.

Крім того, оратор повинен добре знати матеріал, про який він говорить, і вміти логічно викладати свої думки.

Давньогрецькі оратори виділили п'ять етапів підготовки виступу:

- Підбір матеріалу, фактів і аргументів.
- Складання плану.
- Літературна обробка тексту.
- Вивчення тексту для вільного викладення перед слухачами.
- Відпрацювання художнього виконання, виголошення з відповідною інтонацією, мімікою та жестикуляцією.

М. Ломоносов і А. Коні порівнювали красномовство з поезією й акторською майстерністю. Це означає, що ораторське мистецтво вимагає від людини не лише глибоких знань і логічного мислення, а й творчого підходу, здатності до виразного і образного викладу своїх думок. Відомим українським оратором був Феофан Прокопович. Він був церковним діячем, письменником і філософом. Його промови були наповнені глибокими думками та образними висловами.

Прославилися красномовством також І. Франко, О. Довженко, О. Гончар. Ці письменники були не лише майстрами слова, а й активними громадськими діячами. Їхні виступи були спрямовані на захист прав людини, на боротьбу за кращу долю українського народу.

Справжніми володарями слова сьогодні є Д. Павличко, І. Драч, В. Яворівський та ін. Ці письменники і поети вміють захоплювати публіку своїми виступами, вони вміють донести до людей свої думки і почуття.

Ораторське мистецтво – це важлива складова людської культури. Воно може бути використане в різних сферах життя, від політики до бізнесу. Щоб стати хорошим оратором, потрібно багато тренуватися, розвивати свої знання, логічне мислення та творчі здібності.

5. Відповіді на запитання

Закріплення матеріалу після опрацювання тексту на тему історії становлення ораторського мистецтва.

1. Як ви думаєте, риторика – це наука чи мистецтво?

Риторика – це наука, яка вивчає ораторське мистецтво, майстерність публічного виступу.

2. Поясніть слова Цицерона «Ораторами стають, поетами народжуються».

Цицерон вважав, що ораторське мистецтво можна опанувати за допомогою навчання та практики. Але водночас, для того, щоб стати справжнім оратором, потрібні природні здібності, такі як уява, талант, креативне мислення, які важко або і неможливо здобути за допомогою навчання. Ці вміння треба отримати при народженні.

3. Що, на ваш погляд, найбільш важливе у виступі: зміст чи манера викладення?

У виступі важливими є обидва аспекти: зміст і манера викладення.

Зміст виступу — це те, про що говорить оратор. Він повинен бути актуальним, цікавим і корисним для аудиторії. Якщо зміст виступу нецікавий або неактуальний, то слухачі швидко втрачають увагу.

Манера викладення виступу – це те, як говорить оратор. Вона повинна бути чіткою, зрозумілою, емоційною. Якщо оратор погано говорить, то навіть найцікавіший зміст буде сприйнятий аудиторією погано.

6. Підсумок уроку

Тож, наше сьогоднішнє заняття підходить до кінця. На ньому ми дізнались про текст, його головні характеристики, а також про алгоритм його створення. Також поглибили свої знання історію становлення ораторського мистецтва.

Після теоретичної частини ми зуміли закріпити матеріал практичними завданнями. Сподіваюсь, цей урок став цікавим та пізнавальним для вас. Я хочу, щоб ви пам'ятали, що публічний виступ – це важлива навичка, яка може знадобитись у житті. Уміння виступати перед аудиторією допоможе вам ефективно висловлювати свою думку, впливати на людей, а також досягати поставлених цілей. А завдяки своєму домашньому завданню ви отримаєте можливість використати свої вміння на практиці. Дякую вам за хорошу роботу та виявлену активність на уроці.

7. Домашнє завдання

Складіть текст промови для публічного виступу на тему: «Подолання залежності від згубних звичок – необхідна умова розвитку».

Обдумайте зміст своєї роботи на кожному етапі підготовки, які було розглянуто на уроці:

Етапи підготовки промови

1. Визначення теми
2. Формулювання мети.
3. Збирання матеріалу.
4. Робота над конспектом.
5. Складання плану.

Тема уроку. Написання тексту публічного виступу

Мета уроку: узагальнити знання учнів про структуру та основні етапи написання тексту публічного виступу; ознайомити з прийомами налагодження та збереження контакту з публікою; розвивати навички публічного мовлення та аргументації, мовленнєво-комунікативних вмінь, комунікабельність, критичне мислення, уміння працювати в колективі; виховувати свідомість учнях у використанні мови, як у повсякденному, так і в професійному житті.

Тип уроку: урок засвоєння знань з використанням інтерактивного методу.

Вид уроку: розвиток зв'язного мовлення.

Внутрішньо-предметні зв'язки: синтаксис (текст), стилістика, лексикологія.

Обладнання: презентація; дошка та маркери; аркуші паперу для групової роботи.

ХІД УРОКУ

1. «Привітання» вчителя

- Хеллоу, тінейджери! Можете падати. Ану без балаканини, вже урок розпочався. Зараз побачимо, що ви на хаті робили і як шарите в темі. Надіюся, ви вчора не чілились десь в місті, а сиділи і вчили хоч щось. Знайте, на шару оцінку не отримаєте!... (пауза)

Доброго дня, десятикласники та десятикласниці. Прошу всіх сідати та готуватись до уроку. Давайте перевіримо ваше домашнє завдання. Сподіваюсь, ви вчора приділили належну увагу матеріалу. Ви знаєте, що оцінку можна отримати виключно за знання.

2. Вступне слово вчителя

Яке привітання вам імпонує більше, враховуючи те, що ви зараз у школі і слухаєте вчителя? Перше чи друге? Думаю, що доречніше буде використовувати саме другий варіант. Отож, виходячи з цього висновку, можемо починати тему нашого уроку. Сьогодні ми поговоримо про важливу навичку, яка необхідна кожній сучасній людині, - вміння публічно виступати. Запорукою вдалого публічного виступу є належне володіння мовою та наявність багатого словникового запасу. Людина, яка добре володіє мовою, може чітко та зрозуміло формулювати свої думки, висловлювати почуття та переконувати інших. Публічні виступи є невід'ємною частиною сучасного суспільства. Людина, яка вміє представити себе публіці, має більше шансів на успіх у житті. Тож, на сьогоднішньому уроці ми поговоримо про основні етапи підготовки публічного виступу, а також про прийоми, які допоможуть вам стати впевненим та переконливим мовцем.

3. Робота в зошиті

Законспектувати головні відомості з теми під диктовку вчителя.

Публічний виступ – це промова оратора до аудиторії з метою інформування чи переконання в чомусь.

Основні складові публічного виступу:

- Мета виступу. Вибір мети допоможе спікеру правильно вибрати тему, матеріал виступу та форму його подачі.

- Аудиторія. Оратор повинен враховувати склад аудиторії, її потреби та інтереси.

- Тема виступу. Тема повинна бути актуальною та цікавою.

- Матеріал виступу. Матеріал повинен бути об'єктивним, достовірним та аргументованим.

- Структура виступу. Форма виступу залежить від його мети, теми та аудиторії.

- Мова виступу. Мовлення повинно бути грамотним, правильним та виразним.

Під час публічного виступу важливо дотримуватись етичних принципів.

• Оратор повинен бути доброзичливим та відкритим до аудиторії. Це допоможе встановити контакт і викликати довіру.

• Оратор повинен бути терпимим до різних думок і поглядів. Це допоможе уникнути конфліктів і зберегти позитивну атмосферу.

• Оратор повинен бути тактовним і уважним до аудиторії. Це допоможе уникнути образливих висловлювань.

• Оратор повинен бути толерантним. Це допоможе уникнути непорозумінь і конфліктів.

Для того, щоб публічний виступ пройшов успішно, необхідно дотримуватись наступних порад:

- Висловлюйте свою впевненість у кожному слові та дії.

- Дивіться в очі аудиторії, спілкуйтесь з нею так, щоб вони відчували, що ви звертаєтесь саме до них.

- Не бійтесь помилок: якщо ви помилились, то не зупиняйтесь, а просто продовжуйте говорити.

4. Аналіз прикладів

Здійснити аналіз промов Вінстона Черчилля та Володимира Зеленського, і виділити структурні елементи та мовні прийоми кожної з них. Використовувати презентацію з промовами у форматі тексту або відео.

(Вчитель показує презентацію)

Отже, для кращого розуміння теми ми зараз здійснимо аналіз декількох промов відомих спікерів світу. Розпочнімо з одного з найвидатніших ораторів 20 століття – Вінстона Черчилля. Його виступи завжди відрізнялись переконливістю, емоційністю, а також запам'ятовувались аудиторії.
(відповідний слайд)

Одна з найвідоміших промов Черчилля була виголошена ним 4 червня 1940 року перед палатою громад. Вона увійшла в історію під назвою «Ми будемо битися на пляжах». У цей час Друга Світова війна була в самому розпалі, і нацисти вторглися до Франції. Промова була добре продумана – Черчилль чітко визначив мету свого виступу – закликати британців до боротьби.

Уваги заслуговує наступний уривок: *(відповідний слайд)*

«Навіть якщо величезні простори Європи, багато стародавніх і прославлених Держав впали або можуть потрапити в лещата Гестапо та інших мерзенних машин Нацистського управління, ми не здамося і не програємо. Ми підемо до кінця, ми будемо битися у Франції, ми будемо боротися на морях і океанах, ми будемо битися зі зростаючою впевненістю і зростаючою силою в повітрі, ми будемо захищати наш острів, якою б не була ціна, ми будемо битися на узбережжях, ми будемо битися в портах, на суші, ми будемо битися в полях і на вулицях, ми будемо битися на пагорбах».

Тож, які структурні елементи та мовні прийоми було застосовано у цій промові?

Одним з найголовніших прийомів Черчилля був заклик до дії. У промові «Ми будемо битися на пляжах» він закликав британський народ до боротьби проти нацистів. Також було використано емоції для того, щоб викликати у слухачів почуття гордості за свою державу та бажання боротися за її свободу. Для більшої переконливості та закарбування промови у пам'ять публіки, Черчилль використав метафори: «будемо боротися на морях і океанах... в портах... на суші... в полях... і на вулиці... на пагорбах».

Далі ми проаналізуємо промову Президента України Володимира Зеленського, яку він проголосив до Дня Гідності та Свободи 21 листопада 2023 року. Зеленський є відомим та вмілим оратором сучасності. Його виступи перед українським народом та світовою спільнотою відмічаються продуманістю та чіткістю.

Приділимо увагу наступному уривку: *(відповідний слайд на презентації)*

«Дорогий український народо! Європейський народо!

Ми відзначаємо сьогодні День Гідності та Свободи. Державне свято, встановлене на честь початку двох революцій – 2004-го та Революції Гідності 10 років тому... 20 років тому це була романтична мрія, 10 років тому – амбітна мета, сьогодні – це реалії, у яких уже неможливо зупинити наш рух уперед і подолання всіх обов'язкових стадій. Тож наш статус кандидата й подальші переговори про вступ мають неодмінно завершитися повноправним членством України в ЄС. І все це ми робимо попри війну. Коли наші люди захищають і себе, і Європу вже зараз. Бо маємо гідність і не дамо відібрати в нас свободу. Бо маємо захистити свободу, щоб не втратити гідності. Бо знаємо й пам'ятаємо одну з важливих мудростей, засвоєну нами давно: як важливо не боятися, як важливо боротися... І сьогодні твориться новий виток нашої історії. І сьогодні саме від нашого покоління залежить, який напрямок вона отримає. Що напишуть про нас у підручниках історії. Що скажуть про нас нащадки. «Вони боролись, але не змогли» чи «Вони бились і перемогли»?...

З Днем Гідності та Свободи, великий народо! З великої літери. Сильний народо сильної країни!»

Тепер, які структурні елементи та мовні прийоми було застосовано у промові президента?

Почавши промову з привітання і звернення до «українського і європейського народу», Володимир Зеленський створив відчуття єдності. Далі, висвітливши історичний шлях України, мовець здійснив порівняння мрії 20-річної давнини, амбітної мети 10-річної давнини та сучасних реалій, в яких необхідний невідворотний рух до Європейського Союзу. Цим порівнянням Зеленський прагнув закликати до боротьби та визначення нового витоку в історії. Використання тактики «погляду в минуле», яка полягала у роздумах стосовно оцінювання наших дій майбутніми поколіннями, викликає відчуття відповідальності та виступає мотивацією до того, щоб захищати країну та її незалежність і свободу. У кінці Володимир Зеленський наголошує на тому, що народ України – великий, з великої літери. Цим здійснено акцент на підняття морального духу та національної гідності.

5. Практична робота

Поділ учнів на групи та опрацювання ними окремих тем виступів задля закріплення знань.

Теорія, це звісно добре, але в поєднанні з практикою – ще краще. Тож, зараз я вас поділю на невеликі групи по 3-4 учні в кожній. Далі, кожна група зможе обрати тему для публічного виступу (наприклад, «Проблема забруднення навколишнього середовища», «Вплив соціальних мереж на суспільство»). Потім кожна група буде працювати над створенням плану свого виступу. Згодом, ви зможете оголосити свої плани та обговорити їх.

(Групи учнів після вибору теми починають працювати над планом виступу.)

6. Коло дискусії

Учні і вчитель обговорюють ключові ідеї та аргументи, які вони включили до свого плану.

7. Підсумок уроку

Зараз ми підіб'ємо підсумки нашого сьогоднішнього уроку. На початку, завдяки демонстрації двох варіантів комунікації з аудиторією, ми зуміли визначити роль публічних виступів та наявності чистого мовлення в них. Згодом було визначено основні елементи публічного виступу, такі як: тема, мета, аудиторія, структура, мова. Також було наголошено на важливості дотримання етичних принципів задля уникнення неприємних ситуацій. Далі ми з вами здійснили аналіз промов Вінстона Черчилля та Володимира Зеленського, після чого переконались в їхній здатності привернути до себе увагу та здійснювати вплив за допомогою певних мовних прийомів. Наостанок ви змогли відчувати себе в ролі ораторів, працюючи над планами своїх майбутніх промов. Наступного уроку ви матимете можливість виступити з ними перед класом. Тож, не забудьте повторити конспект та поради стосовно вдалого публічного виступу.

Дякую усім вам за хорошу роботу та проявлену активність на занятті!

8. Домашнє завдання

1. Написання тексту публічного виступу з використанням розробленого плану.

2. Підготовка до презентації власного тексту на наступному уроці.

В інтерактивному процесі учні навчають один одного. Робота в парах дає учням змогу висловлювати думки, обмінюватися ідеями в групі, лише потім виступати перед класом. Під час роботи в парах ми виконували такі вправи: обговорити завдання, короткий текст; узяти інтерв'ю, визначити ставлення партнера до того чи іншого питання; зробити критичний аналіз роботи один одного тощо.

На підготовчому етапі роботи ми формували мікрогрупи. При цьому нам необхідно було врахувати позитивний емоційний стан мікрогрупи, готовність учасників до співпраці під час вирішення навчальної проблеми, яка спонукала учнів до пошукової діяльності, обміну власним досвідом, думками, розвивала вміння та навички самостійно працювати. У процесі спілкування учні виявляли не тільки знання предмета, а й уміння узагальнювати.

Наступний етап – презентація групових рішень – ми організовували по-різному, залежно від характеру взаємодії учасників груп (спільно-індивідуальна, спільно-послідовна, спільно-взаємодіювальна).

Спільно-індивідуальна форма передбачала представлення результатів власної діяльності кожного учасника, обговорення та вибір доцільного варіанта.

При спільно-послідовній – результат діяльності кожної групи був фрагментом, необхідним для побудови загальної відповіді.

Спільно-взаємодіювальна форма зумовлювала вибір певних аспектів групових рішень, на основі яких приймалося колективне. На підсумковому етапі учні оцінювали, наскільки вдалося створити атмосферу співробітництва у групі, підбивали підсумки виконаної роботи [3; с. 10].

Як свідчать результати експерименту, після навчання за розробленою методикою зросла кількість учнів, які впорались із запропонованими завданнями успішно. У контрольному зрізі, проведеному задля вивчення рівня сформованості знань учнів, було передбачено перевірку практичного володіння нормами усного й писемного мовлення, для чого було проведено уроки в різних класах та з різними методами.

Кількість помилок учнів на завершальному етапі навчання зменшилась і в писемному, і в усному мовленні. Результати високого рівня мовно-мовленнєвої компетентності в експериментальних класах зросли на 9,8 %, достатнього рівня – на 11,5 %, тоді як результати середнього рівня знизилися на 17,4 %; низького – на 3,9 %, як показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники сформованості рівнів знань учнів у експериментальному та контрольному класах

Рівні, класи	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕК	16,9%	45,3%	33,5%	4,3%

КК	7,1%	33,8%	50,9%	8,2%
----	------	-------	-------	------

У контрольних класах рівень знань учнів в середньому нижчий. Старшокласники, які навчалися в експериментальних класах, використовували різноманітні мовні засоби, користувалися багатством української мови (власне українська лексика, синоніми, фразеологія), вправно послуговувалися складними синтаксичними конструкціями, перекладали тексти, тлумачили фахову термінологічну лексику й здійснювали заміну українськомовними відповідниками. Учні пов'язували мовленнєву поведінку з національною культурою, грамотно і змістовно формулювали думки в усному й писемному мовленні тощо. Зміни, що відбулися у рівні знань учнів в експериментальних та контрольних класах, представлено на рис. 2.

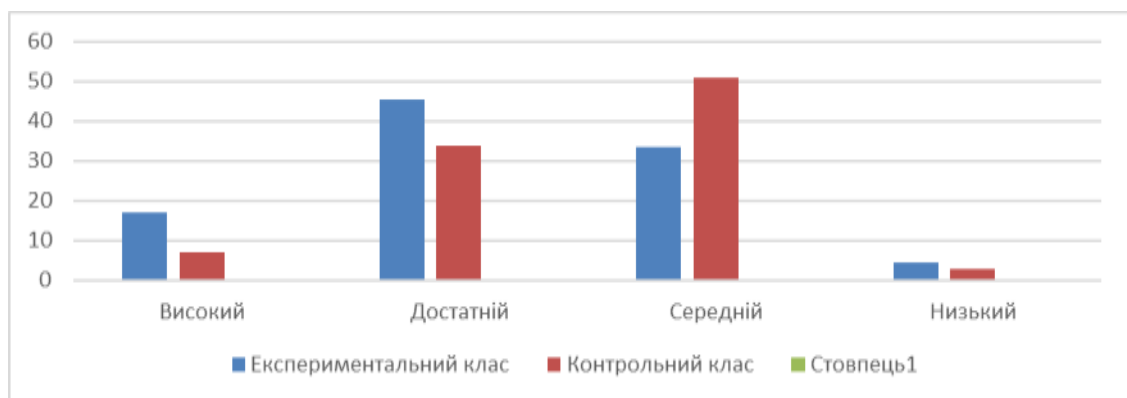

Рис. 2. Динаміка розвитку знань учнів у експериментальних та контрольних класах

Одержані результати підтвердили необхідність розроблення ефективної методики узагальнення знань учнів старших класів ЗЗСО, що ґрунтується на засадах впровадження інноваційних методів навчання, спрямованих на розв'язання практичних завдань для вироблення мовної, лінгвістичної, мовленнєвої та комунікативної компетентностей.

Аналіз уроків з української мови, проведених за експериментальною методикою, підтвердив доцільність удосконалення змісту навчальних занять з української мови, системного впровадження в навчальний процес різних інноваційних методів навчання, посилення уваги до культури мови й мовлення учнів, а також доцільність вибору лінгводидактичних стратегій побудови

навчального процесу, де чільне місце відведено взаємодії вчителя та учнів, спрямованих на розв'язання практичних завдань формування мовно-мовленнєвих компетентностей учнів старших класів.

Ми використовували такі інтерактивні методи, як «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Ток-шоу», «Суд» та ін. Так, метою методу «Ток-шоу» було формування в учнів умінь публічного виступу та дискусії.

Перевагою цього методу було те, що учні привчалися відстоювати власну думку, дискусії, ставити запитання. Ми виконували роль ведучого: оголошували тему дискусії, запрошували висловитися з порушеної проблеми «запрошених гостей», надавали слово «глядачам», які можуть висловити власну думку або поставити запитання «запрошеним». Ведучий мав право поставити власні запитання, зупинити учня, який висловлювався. Метод «Мікрофон» давав змогу висловити думку кожному учневі, відповідаючи по черзі на поставлене запитання.

При цьому необхідно було дотримуватися таких правил: говорити мав право лише той учень, у якого в руках символічний мікрофон; відповіді не коментувалися й не оцінювалися зразу; у класі була повна тиша, коли хтось висловлювався. Не всі учні з першого разу брали «Мікрофон», тому ми дозволяли повторити вже сказане або сказати щось від себе. Цікавими для старшокласників були теми: «Школа моєї мрії», «Пора прощання з дитинством», «Професія – поклик душі», «Якби я був директором школи», «Є в коханні і будні, і свята» та ін.

Для старшокласників цікавим і корисним був метод «Навчаючи вчуся», оскільки дав змогу залучити учнів до різних видів мовленнєвої діяльності: читання, говоріння, письма, аудіювання. Після оголошення теми, мети завдань уроку ми роздавали учням картки із завданням: самостійно ознайомитися з інформацією, що міститься на картках, щоб зрозуміти її та передати в доступній формі іншим. Таким чином учні залучалися до читання мовчки, у процесі передачі інформації – до говоріння, письма, аудіювання.

Отже, ми з'ясували, що використання інноваційних методів навчання на уроках із української мови передбачало моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільного розв'язання проблеми до відповідної ситуації. Ефективно сприяло формуванню навичок і вмінь, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дало змогу нам стати лідером учнівського колективу.

Ми переконалися, що застосування інноваційних методів на уроках української мови ЗЗСО розвиває комунікативні вміння і навички, допомагає встановленню емоційних контактів між учнями, забезпечує виховне завдання. Тому, використання інтерактивних методів надало можливості для організації ділової співпраці в класі з метою вирішення поставленої проблеми на уроці.

У своїй роботі ми спираюся на інновації, які були не тільки актуальними, а й цікавими дітям. У результаті проведеного анкетування було встановлено, що учні стали більш активними, цілеспрямованими, впевненими, підвищився інтерес до навчання, рівень знань та сформованості.

Учні швидше сприймали новий навчальний матеріал, із задоволенням шукали разом шляхи вирішення поставлених завдань, відповідей на проблемні запитання.

Прагнення визначати, які знання старшокласникам потрібні, і знаходити їм застосування є природними. Тому слід пам'ятати про психологічні особливості та особисті потреби школярів. Отже, ми прагнули вчасно скорегувати процес навчання в потрібне русло, щоб домогтися однаково високого результату розумового розвитку учнів.

У ході експерименту було застосовано традиційні та інноваційні методи, які реалізовувалися в різних формах роботи з учнями старших класів. Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив значне підвищення рівня сформованості мовнокомунікативної компетентності старшокласників.

Отже, аналіз одержаних результатів підтвердив ефективність упровадження в процес навчання української мови інноваційних методів, про що свідчить покращення рівня навчально-предметних досягнень

старшокласників.

Наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми застосування інноваційних методів навчання учнів старших класів у процесі навчання української мови в ЗЗСО.

Подальшого розв'язання потребують такі питання: формування пізнавальної самостійності учнів в умовах дистанційної форми навчання української мови; використання інформаційно-комп'ютерних технологій у контексті особистісно орієнтованих методик навчання української мови.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Констатувальний зріз був проведений на основі чинного оцінювання знань учнів старших класів ЗЗСО до початку експерименту. Тут було визначено критерії і показники знань, розроблені завдання для подальшої роботи, укладений план. Таке дослідження показало, що старшокласники пасивно навчаються, не зацікавлені в самому процесі. Рівено знань став нижчим, оскільки відбуваються кардинальні соціальні зміни в державі. Це підтвердило необхідність розробки та впровадження інноваційних методів навчання з урахуванням ІКТ.

З метою проведення дослідження було обрано старші класи Рівненського ліцею №13 Рівненської міської ради, було залучено 30 учнів, це десяті класи, у відповідній віковій категорії, певного освітнього рівня. Учні вдало розподілені на дві групи: експериментальну та контрольну. Обидві групи чітко виконували свої функції, допомагали в процесі проведення експерименту, що дало змогу вдало підвести підсумки про впровадження інноваційних методів навчання в старших класах під час вивчення української мови в ЗЗСО.

Дослідження включало збір інформації про успішність учнів, про розуміння та вивчення української мови, про мотивацію до процесу навчання.

Підсумковий зріз, проведений після експериментального навчання, дозволив показати, що рівень навчання учнів старших класів значно підвищився порівняно з початковими результатами навчання, та різнився у 10 класах (високий: ЕК – 16,9%, КК – 7,1%; низький: ЕК – 4,3%, КК – 8,2%). Це засвідчило ефективність робочого процесу з урахуванням інноваційних методів навчання.

ВИСНОВКИ

Інноваційні методи навчання мають значний потенціал у покращенні процесу вивчення української мови в старших класах ЗЗСО. Дослідження показало, що впровадження інноваційних методів сприяє підвищенню мотивації учнів і покращенню їх розуміння та володіння мовою.

Використання сучасних методів, на основі комп'ютерних програм та онлайн-ресурсів, є ефективним способом підвищення ефективності навчання та залученості учнів до навчального процесу. Старшокласники активно реагують на використання інноваційних методів у процесі навчання мови.

Групова та проектна робота сприяють розвитку комунікативних навичок та співпраці між учнями. Інноваційні методи навчання дозволяють створити сприятливе середовище для спільного вивчення мови.

Застосування ігрових методів також може зробити навчання української мови більш привабливим і ефективним для учнів старших класів. Граючи, школярі можуть навчатися мові без відчуття тиску.

Отже, нами було проведене експериментальне дослідження, що включало відповідні етапи:

1. Збір даних про успішність знань учнів старшої школи з української мови (констатувальний зріз) (вересень 2022 року).

Констатувальний зріз був проведений для визначення рівня навчання учнів старших класів ЗЗСО з української мови. Тут було визначено особливості

навчання учнів із використанням традиційних методів, проаналізовані програми та підручники з української мови в 10 класі (рівень стандарту). Це підтвердило необхідність розробки та впровадження інноваційних методів навчання української мови в навчальний процес.

2. Експериментальне навчання (вересень – жовтень 2022 року – навчальний процес, впровадження експерименту).

3. Підсумковий зріз – це аналіз результатів експериментального навчання (жовтень 2022 року) (проведені підсумкові уроки, що продемонстрували рівень сформованості знань учнів на основі впроваджених інноваційних та традиційних методів).

Оцінка інноваційних методів навчання вимагає систематичного моніторингу. Учителі повинні постійно аналізувати ефективність застосування інновацій та вносити корективи для досягнення кращих результатів.

Залучення учнів до навчання та впровадження інновацій є ключовим фактором успіху роботи на уроці. Педагоги повинні мати доступ до професійного розвитку та підтримки з метою впровадження нових методів навчання.

На основі цих висновків, можливо, буде цілком доцільним розробити план подальших заходів для впровадження інноваційних методів навчання української мови в старших класах ЗЗСО, включаючи навчальні програми, підтримку вчителів і моніторинг результатів.

Такий підхід може сприяти покращенню навчального процесу та підвищенню рівня знань учнів старших класів з української мови.

Окрім того, не слід забувати, що набагато результативнішим є навчання, що проходить у співпраці вчителя та учня. Саме таке навчання, з використанням інноваційних технологій, сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, стимулює активність і творчість, підвищує інтелект дитини, зміцнює її віру у власні здібності. Тому взаємоповага, взаєморозуміння, доброта, підтримка, впровадження сучасних інноваційних методів стали невід’ємними супутниками уроків.

На жаль, залишається проблема, яку не вдається вирішити власними силами, – недостатня комп'ютерізація класів, забезпечення Wi-Fi зон, обмежений термін роботи батареї комп'ютерного обладнання та взагалі його наявність, як невід'ємного засобу, що допомагає впроваджувати інноваційні методів на уроках української мови.

Адже уроки набули б більш пізнавального, цікавого, продуктивного характеру, якби старшокласники мали змогу кожен попрацювати з мультимедійною дошкою, комп'ютером, фліпчартом тощо.

Отже, реалізація цілей Концепції Нової української школи значною мірою залежить від створення освітнього середовища, у якому учень є активним суб'єктом діяльності, де задовольнятимуться потреби його особистісного розвитку.

Вивчення питання організації освітнього середовища в ЗЗСО дає підстави вважати, що шлях через вплив середовища з позиції виховання – це шлях опосередкованого управління процесом розвитку учня, а тому цей процесу може ефективно здійснюватися за допомогою цілісної системи впровадження інноваційних методів на уроках української мови в старших класах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми створення освітнього середовища й потребує подальших розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакум З. П. Методика навчання української мови : теоретико-практичний курс : навч. посіб. Кривий Ріг, 2008. 128 с.
2. Бакум З. П. Педагогічна практика студентів-філологів у школі : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2002. 92 с.
3. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 179 с.
4. Бойко Н. В. Застосування інноваційних методів навчання української мови в умовах карантину. URL: www.ukrlogos.in.ua (дата звернення: 12.12.2023).
5. Бондаренко Н. Традиційні методи навчання української мови: сучасний контекст. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723410/1> (дата звернення: 12.12.2023).
6. Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2011. Вип. 2 (1). С. 405–410.
7. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
8. Горошкіна О. М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Харків : Основа, 2012. 171 с.
9. Горошкіна О. М. Функції підручника української мови в компетентнісній парадигмі. *Studia Ukrainika Posnaniensia.* 2009. № 1. С. 93–102.
10. Грибан Г. В. Методика викладання української мови в середній школі : зошит-посібник для лабораторних робіт студентів-філологів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Кондор, 2011. 120 с.
11. Грибан Г. В. Практикум з методики викладання української мови : навч.-метод. посіб. Київ : Кондор, 2003. 160 с.

12. Грובהва Н. В. Проєктні технології на уроках української мови та літератури. *Джерело педагогічних інновацій: науково-методичний журнал*. Вип. 1 (33). Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2021. С. 164–172.
13. David Nunan *Language Teaching Methodology : A Textbook for Teachers*. Cambridge University Press. 2002. 238 p.
14. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках української мови : посіб. Київ : Фундація ім. О. Ольжича, 1995. 264 с.
15. Дороз В. Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 386 с.
16. Єгорова О. І. Колаборативне письмо як метод навчання іноземної мови та перекладу. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 20. Т. 2. 2020. С. 22–25.
17. Займи позицію. URL: http://metodichka.at.ua/interactiv_upr/10zaumu_rozutsiyu.html (дата звернення: 08.11.2023).
18. Калініна Л. М., Носкова М. В. Google-сервіси для вчителя. Перші кроки новачка / Л. М. Калініна, М. В. Носкова: навч. посіб. Львів : ЗУКЦ, 2013. 182 с.
19. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
20. Караман С. О., Караман О. В. Проблема підручникотворення для профільної школи у науковому полі української лінгводидактики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. С. 202–206.
21. Караман С. О., Тихоша В. І. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії. *Дивослово*. – 2001. Вип. 4. С. 36–48.
22. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа». 2016. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 08.11.2023).
23. Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. 305 с.

24. Кочан І. Українська лінгводидактика в іменах : словник-довідник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 238 с.
25. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови : навч. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182 с.
26. Левада О. Віртуальна екскурсія, як інноваційний метод організації екскурсії з географії. URL: [researchgate.net](https://www.researchgate.net) (дата звернення: 11.12.2023).
27. Лінгводидактика (курс лекцій) : навч. посіб. / [О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Т. В. Чубань]. Київ : Міленіум, 2005. 402 с.
28. Ляшко В. Ментальні карти як засіб структурування та візуалізації навчального матеріалу на уроках української мови та літератури. *Педагогічні обрії*. 2022. Вип. № 2 (122). С. 45–51.
29. Марцінко Т. Виховний потенціал інтерактивного навчання як засіб формування риторичних умінь. *Наукові записки*. Серія : Педагогіка. 2008. № 3. С. 22–26.
30. Метод проєктів – один із шляхів реалізації компетентнісного підходу в навчанні. URL: klovsky77.com.ua (дата звернення: 11.12.2023).
31. Методика вивчення української мови в школі : посіб. для вч. / О. М. Беляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. Київ : Рад. школа, 1987. 246 с.
32. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посіб. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик ; за ред. І. С. Олійника. Київ : Вища школа, 1989. 439 с.
33. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах : навч.-метод. посіб. для маг. філ. спец. ВНЗ / Н. В. Шульжук. Рівне Острогож : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2015. 454 с.
34. Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття : навч. посіб. / І. С. Олійник, П. І. Білоусенко, Н. Г. Каневська, В. В. Явір ; за ред. І. С. Олійника. Київ : Вища школа, 1991. 287 с.
35. Методика навчання риторики в школі: навч. посіб. / уклад. В. А. Нищета. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 194 с.

36. Методика навчання української мови в вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс : навч.-метод. посіб. / [О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Л. Е. Довбня, Т. В. Чубань Н. Д. Юрійчук, Т. М. Левченко, Т. І. Товкайло, М. І. Навальна ; за заг. ред. О.І. Потапенка]. Київ : Міленіум, 2006. 332 с.

37. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підруч. для студ. філ. фак. ун. / колектив авторів ; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.

38. Методика навчання української мови: поточний та модульний контроль. Тести. Контрольні роботи : навч.-метод посіб. / [М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич, Н. С. Бородіна]. Київ : Ленвіт, 2012. 231 с.

39. Навчально- й науково-дослідна робота студентів-філологів (реферат, курсова, випускна робота з української мови та методики її навчання) : навч.-метод. посіб. для студ. / [М. І. Пентилюк, І. В. Гайдаєнко, Т. Г. Окуневич]. Київ : Ленвіт, 2010. 120 с.

40. Навчання української мови в 10-11 класах : посіб. для вч. / О. М. Беляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова. Київ : Освіта, 1998. 143 с.

41. Наумчук М. М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2003. 132 с.

42. Онкович Г.В. Українознавство і лінгводидактика. Київ : Логос, 1997. 108 с.

43. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. 330 с.

44. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2011. 248 с.

45. Педагогічна практика в системі професійної підготовки вчителя української мови та літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Г.І. Дідук. Тернопіль : підручники і посібники, 2007. 144 с.

46. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2010. 134 с.
47. Плиско К. М. Довідник з теорії і методики навчання української мови в середній загальноосвітній школі : посіб. Харків : ХДПУ, 1998. 115 с.
48. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект) : навч. посіб. Херків : Основа, 1995. 240 с.
49. Презентація «Метод «порт фоліо» як засіб розвитку інноваційної особистості». URL: naurok.com.ua (дата звернення: 11.12.2023).
50. Психологія і педагогіка. Особливості проведення навчальних дискусій: навч.-метод. посіб. / за ред. О. І. Кадикало. Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2013. 20 с.
51. Програма. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10-11 класи. Рівень стандарту. 2017. 42 с.
52. Рольова гра як один із найефективніших методів навчання на середньому етапі засвоєння іноземної мови. URL: naurok.com.ua (дата звернення: 11.12.2023).
53. Семенов О. М. Навчання української мови і літератури у вимірах ключових компетентностей: метод. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. 212 с.
54. Слободянюк Л. М. Використання сучасних інтерактивних технологій як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови та літератури : навч.-метод. посіб. Бар, 2014. 60 с.
55. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
56. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / колектив авторів ; за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
57. Stephen Krashen Explorations in language acquisition and use: the Taipei lectures / Stephen Krashen. P. cm. Includes bibliographical references and index. ISBN 0-325-00554 ... URL: [https://www.researchgate.net › publication › links](https://www.researchgate.net/publication/links) (дата звернення: 11.12.2023).

58. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.
59. Технологія сучасного уроку рідної мови / [Н. М. Голуб, Л. М. Дяченко, Н. М. Остапенко, В. В. Шляхова]. Черкаси : Відлуння, 1999. 128 с.
60. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 628 с.
61. Українська мова : 10–11 класи. Рівень стандарту / Голуб Н. Б., Котусенко О. Ю., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І., Романенко Ю. О., Кондесюк Т. В., Король О. М., Тарасенко О. О., Сергєєва Н. В. (Наказ МОН України № 1407 від 23. 10. 2017 р.).
62. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для закл. загльн. середн. освіти / Олександр Авраменко. Київ : Грамота, 2018. 208 с.
63. Що таке сенкан. URL : <https://translations.com.ua/senkan.html> (дата звернення: 08.11.2023).